

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Judiska högtider i tre läroböcker

En jämförande analys av hur judiska högtider framställs i tre läroböcker avsedda för Religionskunskap 1 på gymnasiet

Jewish Festivals in Three Textbooks

A Comparative Study Concerning the Depictions of Jewish Festivals in Three Textbooks for the Course Religion 1 in Swedish Secondary Upper Education

Emelie Holm

Termin: VT13
Kurs: RKS310, Interdisciplinärt
examensarbete inom lärarprogrammet,
15 hp
Nivå: Kandidat
Handledare: Rosmari Lillas

Abstract

Title: Jewish Festivals in Three Textbooks. A Comparative Study Concerning the Depictions of Jewish Festivals in Three Textbooks for the Course Religion 1 in Swedish Secondary Upper Education.

Author: Emelie Holm

Semester and Year: Vt 2013

Department: Department of Religion

Supervisor: Rosmari Lillas

Examiner: Staffan Olofsson

Keywords: Jewish Festivals, Religious behaviours, Textbooks, Religious Education, Curriculum, Syllabus.

The purpose of the study is to analyse the representations of Jewish festivals and how they affect the teaching in three textbooks for Religious Education 1 in Secondary Upper Education. The textbooks are *Religion och livet* (2007) written by Börge Ring, *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) written by Lars-Göran Alm and *Religion 1 för gymnasiet* (2012) written by Lennart Göth, Katarina Lycken Rüter and Veronica Wirström.

The basis for the study is the phenomenological perspective as described by Émile Durkheim and in particular Carl-Henrik Grenholm and Karl-Johan Illman. It tells that religion cannot purely be understood as a religious belief without its rituals. This phenomenological perspective on religion both the curriculum and syllabus encourages. Therefore the comparative study focuses on the rituals of the religious festivals. The benchmark for the analysis on the textbooks is Illman's three options for how to comprehensively describe Judaism. His first suggestion is to follow the historical development from the oldest sources to present, trying to outline Judaism through time. The second suggestion is to describe Judaism by a systematic compilation of its doctrines and beliefs. The third option, which Illman prefer, is to base the introduction to Judaism on its religious festivals since it includes the other two perspectives. The analysis determine which of these options the authors have chosen.

A quantitative study is used to determinate which Jewish festivals are described in the textbooks and a comparative study is then used to illustrate the differences between festivals from the quantitative study.

The didactic triangle is used to illustrate the consequences of aberrations from the curriculum and syllabus. The result of the study is that the authors of the three textbooks have chosen different strategies to introduce Judaism to the readers. The textbook *Religion och livet* (2007) explains the festivals that are the core of the Jewish ritual calendar, except for the Sabbath which is mentioned but not further explained. In *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) only the Sabbath is presented. All other Jewish festivals are completely omitted here. In the textbook *Religion 1 för gymnasiet* (2012) all the festivals are described.

The conclusion of the study is that teachers always have to examine textbooks critically before using them. Once a textbook is being used the teacher must be aware of its strengths and weaknesses and to compensate where the textbooks are lacking.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Material	6
1.3 Metod	11
1.4 Styrdokumentet	11
1.5 Avgränsningar	12
1.6 Forskningsöversikt	14
2. Teoretiska utgångspunkter	15
2.1 Läroboken och dess betydelse för undervisningen	16
2.2 Teorier om religiösa handlingar	17
2.3 Judendomen i ljuset av dess högtider	18
3. Framställningar av judiska högtider i läroböckerna	20
3.1 Framställningen av judiska högtider i Religion och livet	20
3.2 Framställningen av judiska högtider i Religionskunskap för gymnasiet	23
3.3 Framställningen av judiska högtider i Religion 1 för gymnasiet	26
4. Analys av material	31
4.1 En sammanfattande jämförelse av de olika judendomskapitlens upplägg	31
4.2 En jämförelse av omfång och urval	32
4.3 En jämförelse av innehållet i framställningarna av de olika högtiderna	33
4.4 Judisk historia, judisk tro eller judiska högtider	38
5. Relevans för det didaktiska arbetet	41
5.1 Den didaktiska triangeln	42
6. Slutdiskussion och slutsats	45
6.1 Relevans	45
6.2 Slutdiskussion	47
6.3 Slutsatser	50
7. Sammanfattning	51
8. Bibliografi	52
Styrdokument	53

Elektroniska källor	53
Appendix 1: Kartan över de judiska högtiderna som presenteras i Religion och livet	54
Appendix 2: Procentuella beräkningar framställningar av judiska högtider i respektive lärobok som undersöks	56
Appendix 3: Förekomsten av framställningar av judiska högtider	57

1. Inledning

Om man läser läroböcker avsedda för undervisning i religionskunskap där judendomen beskrivs kan man se att beskrivningarna sker utifrån olika perspektiv och att tyngdpunkten läggs på olika saker som hör religionen till. Över huvud taget upptäcker man att läroboksförfattare använder skilda strategier för att presentera det väsentliga innehåll som konstituerar en religion. De läroböcker som studeras i denna undersökning är utgivna av väletablerade förlag vars olika läroböcker inom alla möjliga ämnen och på olika nivåer har en stor spridning på skolor idag. Jag har själv använt mig av en rad av dem i undervisningssyfte vid VFU-perioder under lärarutbildningen. Efter att ha jämfört de tre läroböcker för Religionskunskap 1 som utgör materialet i den studie som här föreligger har jag fastnat för de olika framställningarna av judiska högtider i dem.

Omfånget av högtidsframställningar varierar betydligt, och inte nog med det, framställningarna är också olika uttömmande. Det varierande kunskapsstoffet i läroböckerna avgör naturligtvis vilken undervisning man kan bedriva utifrån dem. Om man som lärare låter innehållet i en viss lärobok styra undervisningens struktur vad gäller informationsmängd och innehåll uppstår risken att elevernas bild av en religion enbart färgas av hur den blir framställd i just den läroboken. Om en annan lärobok hade använts istället hade bilden kunnat bli mycket mer mångfacetterad och visat mer på religionens mångsidighet. Det är naturligtvis svårt att avgöra vilken bild av en religion som är den bästa, men utgångspunkten borde väl vara att man som lärare är medveten om vilken bild av en religion som förmedlas. Ett mål bör rimligtvis vara att förmedla den mest uttömmande bilden av de religioner man presenterar.

Målet med den undersökning som genomförs här har således kommit att bli ett medvetandegörande om hur framställningar av judiska högtider skiljer sig i tre utvalda läroböcker för Religionskunskap 1 i gymnasieskolan. Det inbegriper också en diskussion kring vad olika framställningar av judiska högtider i läroböcker kan ge för konsekvenser för det didaktiska arbetet.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med undersökningen är att studera och analysera urval och framställningar av judendomens högtider i tre läroböcker avsedda för Religionskunskap 1 på gymnasiet. I ämnesplanen beskrivs det att undervisningen i kursen bland annat ska ge eleverna förutsättningar att utveckla en förmåga att analysera religioner utifrån olika tolkningar och perspektiv. Undervisningen ska dessutom ge eleverna förutsättningar att utveckla kunskaper om människors identitet och relation till religioner.¹

Resultatet av min undersökning är relevant eftersom läroböcker av det slag jag undersöker ofta utgör en stomme, genom både struktur och innehåll, för undervisningen inom religionsämnet. De läroböcker jag undersöker är avsedda att fungera som hjälpmedel för undervisningen i ämnet Religionskunskap 1. Därför är det naturligtvis av största vikt att läroböckernas innehåll ger eleverna förutsättningar att utveckla just de förmågor och kunskaper som ämnesplanen föreskriver. Jag väljer

¹ Ämnesplan för Religionskunskap 1, Kurskod: RELREL01, www.skolverket.se, (Hämtad 2013-05-02).

att undersöka framställningar av judiska högtider eftersom dessa fungerar som kännetecken för judendomen och även förklarar judedomen som fenomen. Jag utgår således från att religiösa handlingar i form av högtider inom judendomen utgör ett av de perspektiv på religionen som ämnesplanen beskriver måste integreras i undervisningen i Religionskunskap 1.

Med detta som utgångspunkt ämnar jag först ta reda på om några judiska högtider över huvud taget omnämns i de läroböcker som studeras. Om det visar sig att judiska högtider omnämns vill jag undersöka vilka dessa är och även konkretisera hur framställningarna ser ut i respektive lärobok. När detta står klart ämnar jag jämföra dem med varandra för att se vad som skiljer framställningarna åt.

Med siktet inställt på framställningar av judiska högtider studerar jag lärobokstexterna utifrån dessa frågeställningar:

- Hur framställs judiska högtider i tre utvalda läroböcker för Religionskunskap 1 i gymnasieskolan?
- Vad gör framställningarna av judiska högtider till viktiga redskap för förståelse av judendomen och hur påverkar detta undervisningen i Religionskunskap 1?

1.2 Material

Här följer först en presentation av de läroböcker som utgör materialet för min jämförande analys. Presentationen sker i kronologisk ordning. Därefter kommer de judiska högtider jag valt att studera framställningar av presenteras.

1.2.1 *Religion och livet*

Läroboken *Religion och livet* är skriven av Börge Ring och utgiven av bokförlaget Liber år 2007. Ring är förutom läroboksförfattare även gymnasielärare i religionskunskap på gymnasiet och före detta präst i Stockholms stift.

Jag studerar den första upplagan av läroboken. *Religion och livet* är avsedd att användas vid undervisning i Religionskunskap A på gymnasiet.

Jag har valt att studera lärobokens framställningar av judiska högtider eftersom bokförlaget som har givit ut läroboken har uttryckt att *Religion och livet* också fungerar utmärkt som verktyg för undervisning inom den nya kursen Religionskunskap 1 som är reglerad av den nya ämnesplanen. I *Religion och livet* omnämns och beskrivs dessutom en rad högtider, vilket gör den än mer intressant att jämföra med den bok som jag ska introducera härnäst.

1.2.3 *Religionskunskap för gymnasiet*

Läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* från år 2009 är den tredje utgåvan av Lars-Göran Alms lärobok som är avsedd för undervisning i Religionskunskap A på gymnasiet. Alm har skrivit olika läromedel avsedda för undervisning i historia, religionskunskap, filosofi och kulturhistoria. Han har

tidigare arbetat som gymnasielärare men är för närvarande doktorand vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet, där han skriver en avhandling i nytestamentlig exegetik.

Läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* som han skrivit är utgiven av förlaget Natur & Kultur. Liksom *Religion och livet* är denna lärobok skriven medan kursplanen för Religionskunskap A var gällande.

Jag har valt att ta med *Religionskunskap för gymnasiet* i undersökningen eftersom den förutom sabbaten inte omnämner fler judiska högtider i kapitlet där judendomen behandlas. Jag vill undersöka denna lärobok för att se vad avsaknaden av högtidsbeskrivningar gör med bilden av judendomen som presenteras. Det är värt att tillägga att Natur & Kultur beskriver att denna lärobok är användbar vid undervisning i den nya kursen Religionskunskap 1 på gymnasiet.

1.2.4 Religion 1 för gymnasiet

Den tredje och sista lärobok jag valt att studera är *Religion 1 för gymnasiet*. Den är skriven av Lennart Göth, författare som studerat teologi i Lund och arbetat som lärare vid Glimåkra folkhögskola, Katarina Lycken Rüter som är gymnasielärare i religionskunskap och frilansande skribent med fokus på skolutveckling och pedagogik samt Veronica Wirström som bland annat är gymnasielärare i franska, religionskunskap och svenska.

Religion 1 för gymnasiet är utgiven av Natur & Kultur år 2012. Det är den första upplagan av läroboken. *Religion 1 för gymnasiet* är avsedd för undervisning i ämnet Religionskunskap 1 på gymnasiet.

Jag har valt att analysera denna lärobok eftersom den till skillnad från de andra är skriven med syftet att fungera väl ihop med den nya läroplanen Gy2011 och ämnesplanen för Religionskunskap 1 i gymnasieskolan. I lärobok *Religion 1 för gymnasiet* omnämns och presenteras många högtider vilket gör den till ett intressant objekt att studera.

1.2.5 De judiska högtider som studeras i läroböckerna

Mitt val av att studera just framställningar av judiska högtider i läroböckerna istället för att undersöka framställningen av judendomen utifrån något annat perspektiv kan motiveras med hjälp av det som Rabbinen Abraham P. Bloch säger om högtiderna:

Holidays and fasts hold a unique place in the religious code of Judaism. They form an integral part of the body of ritual and social laws through which Jews have traditionally related to God and to society. They have also been instrumental in procuring a sharply focused awareness of historic links to the past. More importantly, their moral-lifting effect upon the average Jew has been crucial to his survival in an increasingly hostile environment.²

Jag studerar framställningar av judiska högtider eftersom sådana tycks utgöra det bästa alternativet för att ge en så heltäckande bild som möjligt av judendomen, där alla dess aspekter och variationer inbegrips. Högtiderna är betydelsefulla för samtliga rituella och sociala lagar inom judendomen

² Bloch, *Background*, xi.

eftersom de knyter an till både Gud och samhället. Förutom detta hjälper högtiderna de troende genom att fungera som konkreta länkar till betydelsefulla historiska händelser. Det är också med hjälp av handlingar som kopplas till högtiderna som judar har lyckats överleva i de olika judefientliga miljöer de befunnit sig i, menar Bloch.³

Härnäst följer en introducerande presentation av de högtider som ingår i mitt urval. Målet är att det ska framgå vad respektive högtid har för relevans och betydelse för judarna idag. Presentationen fungerar i sin tur som motiv till varför just dessa högtider har valts ut för undersökningen.

I Tora finns de tre stora judiska vallfartshögtiderna, den judiska påsken (Pæsach), veckofesten (Shavu'ot) och lövhyddohögtiden (Sukkot) påbjudna. Alla tre har det gemensamt att de anknyter både till händelser i historien och till jordbruket.

Den första i ordningen är påsken som inleds den 15 i Nisan, vilket ungefär motsvarar april i vår gregorianska kalender. Påsken har en särställning i jämförelse med alla övriga högtider inom judendomen.⁴ Man hittar detaljerade anvisningar om hur den ska firas i 2 Mos 12. Därutöver har anvisningarna utvecklats av både rabbinsk och folklig tradition. I Israel och bland reformjudar firas påsken i sju dagar medan ortodoxa och traditionella judar i diasporan firar i åtta dagar. Festen har fyra namn vilka vart och ett speglar de olika symboliska betydelser påsken har. De fyra namnens respektive betydelse är 'gå förbi', 'vår festen', 'vår frihetstid' och 'det osyrade brödets fest'.

Efter templets fall år 70 skapade rabbinerna en ritual som skulle följas i de judiska hemmen under påsken. Ritualen följs ännu när judarna firar påsk. Förberedelser av firandet pågår i flera veckor före själva högtiden. Alla spår av jäst bröd ska rensas ur huset, husgeråd ska rengöras och huset ska städas.

Påskens första kväll kallas sederaftonen och innehåller en sedermåltid. Ordet 'seder' betyder ordning vilket omfattar hela påskhögtiden som just följer en viss ordning. Under måltiden äter man olika symboliska ingredienser som påminner om uttåget ur Egypten. Man läser ur *haggadan* som är en illustrerad bok bestående av välsignelser, tacksägelse, sånger och prosa som berättar om befrielsen från slaveriet. Under måltiden ställer den yngste runt bordet frågor om vad som är utmärkande för just denna kväll. Svaren syftar tillbaka till berättelsen om uttåget ur Egypten och hela påskfirandet går ut på att varje jude som firar högtiden ska betrakta sig själv som en av dem som blivit befriade från slaveriet i Egypten.⁵

Shavu'ot, veckofesten som är den andra vallfartsfesten, infaller femtio dagar efter påsken och varar under en dag för de judar som bor i Israel och för reformjudar. Den varar i två dagar för judar som befinner sig i diasporan. Veckofesten markerar slutet av kornskörden och början av veteskörden varför den också kallas *Jom Ha-Bikkurim* som betyder 'förstlingsfruktens dag'. Under högtiden firar man skörden genom att klä hemmet och synagogan i blommor, frukter och gröna kvistar. Jordbruksfesten har blivit extra betydelsefull i Israel, även bland människor som inte är

³ Ibid.

⁴ Groth, *Judendomen*, 234.

⁵ Groth, *Judendomen*, 238.

religiösa. Man firar också att Gud uppenbarade sig för Mose på Sinaiberget och gav honom Tora. Därför kallar man även festen för *Mattan Tora*, vilket ungefär betyder 'mottagandet av Toran' eller 'Toran som gåva'.⁶ Mottagandet av Tora innebär ett förbund mellan Gud och det judiska folket.⁷

Den tredje av vallfartshögtiderna är *Sukkot*, lövhyddohögtiden som inleds den 15 Tishri, ungefär i september/oktober enligt vår kalender. Högtiden pågår under sju dagar och avslutas med två helgdagar. I Israel kombineras dessa så att hela högtidsperioden varar i totalt åtta dagar medan högtiden varar i nio dagar i diasporan. Lövhyddohögtiden firas av två skäl. Det första och viktigaste skälet är lövhyddan 'sukka', som man bygger under högtiden. Den historiska bakgrunden till hyddan är att judarna ska bo i lövhyddor under en vecka för att påminna sig om att de som flydde Egypten bodde i sådana under sin ökenvandring. Under högtiden bygger man hyddor med lövtak i vilka man äter sina måltider. Det andra skälet till att fira lövhyddohögtiden har med jordbruket att göra, då det utgör en skördefest. Hyddorna pyntas med frukter och annan festlig inredning. Att bygga hyddan och att pynta den utgör för många en av årets höjdpunkter.

De tre vallfartshögtider som nu har beskrivits brukar ses som tre stora högtider med hög status eftersom att de alla är föreskrivna i Tora. Med tanke på deras status som stora judiska högtider väljer jag att undersöka framställningarna av dem i läroböckerna.

Det judiska nyåret, *Rosh Ha-Shana*, firas den 1 Tishri och infaller någon gång från mitten av september till början av oktober. Nyåret varar i två dagar. Nyårsdagen inleder en tio dagar lång period av bot och avslutas med försoningsdagen, *Jom Kippur*. Ritualerna som ingår i denna festperiod skapades först under rabbinsk tid och det är först då som idén om att se försoningsdagen som ett slags domedag började utformas till tradition.

Under försoningsdagen ska människan stå till svars inför Gud för allt det man har gjort under året som har gått. Dagarna dessförinnan ägnas åt eftertanke och självrannsakan. Under nyårsdagen blåser man i vädurshorn vilket finns beskrivet i Gamla testamentet. Det utgör ett viktigt inslag under högtiden. Nyåret är mer allvarsam än de övriga högtidsfesterna under det judiska året, men det är också en tid då man börjar hoppas och längta efter det nya år som kommer.⁸

Av alla judiska helgdagar är sabbaten, *Shabbat*, den viktigaste förklarar Bente Groth i sin introduktionsbok till judendomen.⁹ Det fjärde budet inom judisk tradition lyder: "Tänk på att hålla sabbatsdagen helig. Sex dagar skall du arbeta och sköta alla dina sysslor, men den sjunde dagen är Herrens, din Guds, sabbat. Då skall du inte utföra något arbete, varken du eller din son eller dotter, din slav eller slavinna, din boskap eller invandraren i dina städer."¹⁰ Budet upprepas i femte Mosebok där dagen kopplas samman med utvandringen från Egypten.

Sabbaten firas också till minne av skapelsen och även som ett tecken på förbundet mellan Gud och det judiska folket. Sabbaten är en vilodag då man ska lägga alla vardagliga ärenden åt sidan.

⁶ Ibid.

⁷ Illman, *Judendomen*, 104-105.

⁸ Groth, *Judendomen*, 239.

⁹ Idem., 231.

¹⁰ *Bibel 2000*, 2 Mos 20:8-10.

Även om det firas gudstjänster i synagogorna under sabbaten är det först och främst en helg för familjen i hemmet. Det ska vara en glädjens dag då huset är städat och allt som skett i veckan ska vara fullbordat eller läggas åt sidan till sabbaten är över. Tjugo minuter före solnedgången tänder kvinnan i huset sabbatsljusen och välsignar dem. När ljusen har blivit tända går oftast mannen ensam till synagogan. I synagogan inleds sabbaten med en kvällsgudstjänst och mottagandet av sabbaten, *kabbalat Shabbat*.

När mannen kommer hem från synagogan välsignar han sina barn och sin fru innan man intar en festlig måltid som påbörjas efter att brödet och vinet har blivit välsignat. I traditionella hem sitter man länge till bords och pratar och sjunger speciella sabbatssånger. På lördagens morgon firas veckans långa huvudgudstjänst i synagogan. I många församlingar håller rabbinen en predikan. Under de flesta sabbater läser besökarna också en välsignelse över vinet, en 'kiddush', under gudstjänsten innan man går hem.¹¹

Övriga fester

Purim firas den 14 Adar vilket infaller runt månadsskiftet februari och mars. Det är en högtid då man minns de händelser som beskrivs i Esters bok. Där berättas det om hur Ester som var judisk drottning i Persien räddade sitt folk från att gå under i en planerad utrotningsaktion. Berättelsen belyser hur judarna i diasporan tar sig ur olika hotfulla situationer med hjälp av Gud. Under Purim är det tillåtet att arbeta. På kvällen hålls en festlig kvällsgudstjänst i synagogan. Då går de troende dit för att lyssna på recitationen av Esters bok. Synagogorna är ofta fyllda just den här kvällen. Barnen har med sig skullror som de gör oljud med under textläsningen för att visa på obehag och förtjusning över det de hör. Man brukar klä ut sig, dricka och äta gott under denna kväll.¹²

Tempelinvigningsfesten, *Chanukka*, är den sista av de årligen återkommande judiska högtider jag undersöker. Det är också den enda av högtiderna jag undersöker som inte omnämns i Tanakh. Högtiden börjar den 25 Kislev (d.v.s. november-december) och firas till minne av att templet i Jerusalem återinvigdes år 164 f.v.t. Vid invigningen fann man att tempeloljan endast skulle förmå hålla ljuset i templet brinnande under en dag till innan den skulle ta slut. Enligt traditionen lät dock Gud oljan räcka i de åtta dagar som det tog att tillreda ny olja. Därför pågår högtiden i åtta dagar. Chanukka är en glädjehögtid. Varje kväll tänder man ljus till minne av oljeundret. Under veckan går man på bjudningar hos varandra och äter mat som är stekt i olja. I Israel förknippas Chanukka med folkets frihet och självständighet. I många länder i väst ger man barnen presenter som kan betraktas motsvara de julklappar barnen får inom det kristna julfirandet.¹³

¹¹ Groth, *Judendomen*, 232.

¹² Idem., 244.

¹³ Idem., 243.

1.3 Metod

Här motiveras den metod jag använder när jag studerar framställningar av judiska högtider i de tre utvalda läroböckerna.

Studien bygger på en innehållsanalys där de tre läroböcker som har presenterats ovan utgör materialet. Framställningar av judiska högtider är det innehåll som ska bli undersökt. Även dessa högtider har presenterats ovan. Med hjälp av kvantitativ metod kommer jag ta reda om några av dessa judiska högtider omnämns i respektive lärobok. Alla framställningar som rör de högtider jag har valt att studera kommer redovisas i detalj. Resultaten av vardera läroboksanalys kommer sedan jämföras, vilket innebär att komparativ metod används. Genom jämförelser mellan de olika framställningarna förväntar jag mig kunna urskilja vad som är gemensamt och även vad som är speciellt för var och en av lärobokstexternas innehåll rörande högtidsframställningar.

Genom att studera läroboksförfattarnas val av innehåll i respektive judendomskapitel och hur det skiljer sig åt blir det möjligt att kritiskt granska urvalet. Undersökningen kan beskrivas utgöra en utvidgad textanalys eftersom några didaktiska infallsvinklar slutligen kommer styra och påverka diskussionen av resultatet efter undersökningens komparativa moment. Diskussionen behandlar vilka konsekvenser de varierande högtidsframställningarna i respektive lärobok får för den bild av judendomen de skapar. Jag är här ute efter att ta reda på vilka brister och förtjänster respektive lärobok har som hjälpmedel för undervisning i Religionskunskap 1.¹⁴

1.4 Styrdokumentet

Eftersom de läroböcker jag studerar är avsedda att fungera som hjälpmedel för undervisningen i gymnasieskolans grundkurs i religionsämnet är det relevant att studera de judiska högtidsframställningarna i ljuset av styrdokumentet som gäller för kursen. Nedan följer därför en presentation av det som beskrivs i styrdokumentet som rör det fenomenologiska studiet av religion och är relevant för min analys.

I läroplanen för gymnasieskolan (Gy2011) uttrycks det om värdegrunden att skolan genom undervisningen har i uppgift att förmedla förståelse och medmänsklighet. Här förklaras det även att all undervisning ska vara saklig och allsidig. I läroplanen formuleras även övergripande mål som skolan ska se till att eleven uppnår. Bland dessa finner man att ”Det är skolans ansvar att varje elev har kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia.”¹⁵ Med läroplanen i ryggen kan man således argumentera för att det finns goda skäl att undersöka hur judiska högtider framställs i läroböcker eftersom sådana framställningar kan ge kunskaper om judars kultur, språk, religion och historia. Om de grundläggande judiska högtiderna utelämnas i lärobokstexterna kan man ifrågasätta huruvida de samverkar med styrdokumentet för ämnet. Detta gör min studie högst relevant.

¹⁴ Hellspong, *Metoder*, 81.

¹⁵ Ämnesplan för Religionskunskap 1, Kurskod: RELREL01, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-22).

I kursplanen för Religionskunskap A som var gällande före höstterminen 2011 finns det formuleringar som kan vara viktiga att integrera i den här undersökningen. En äldre kursplan än den nu gällande kan vid en första anblick tänkas vara inaktuell för den undersökning som här genomförs, men det är ännu angeläget att inkludera denna. Dels för att den fortfarande gäller för de elever som påbörjat sin gymnasieutbildning före höstterminen 2011 och dels för att den var gällande då två av de läroböcker som här undersöks författades (*Religion och livet* från år 2007 och *Religionskunskap för gymnasiet* från år 2009).

I kursplanen för Religionskunskap A anges ett antal kunskapsmål som eleven ska uppnå. Ett av dem är: ”Eleven skall kunna beskriva och förstå hur religion och livsåskådning tar sig uttryck i människors sätt att handla och tänka.”¹⁶ Ett annat mål är att eleven ska kunna relatera religioners och andra livsåskådningars uttrycksformer, tro och idéer till problemsituationer i vardags- och yrkesliv.¹⁷

I ämnesplanen för Religionskunskap 1 som började gälla vid höstterminen 2011 finner man att ”kristendomen, de övriga världsreligionerna [...], deras kännetecken och hur de tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden” ska utgöra ett centralt innehåll i undervisningen.¹⁸ Undervisningen ska också behandla det centrala innehållet ”Individens och grupperns identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån till exempel skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser.”¹⁹

Dessa kunskapsmål kan betraktas ringa in att framställningar av religiösa högtider, oavsett vilken religion det gäller, är viktiga för att eleven ska kunna förstå en religion.

1.5 Avgränsningar

För undersökningen har, som tidigare nämnts, tre läroböcker avsedda för undervisning inom ämnet Religionskunskap 1 i gymnasieskolan valts ut. Samtliga av dem är publicerade efter år 2006. Urvalet beror bland annat på att en granskning av läroböcker avsedda för undervisning i religionskunskap på gymnasiet, skrivna före år 2006, redan har genomförts av Kjell Härenstam som är professor i religionsvetenskap. Härenstam genomförde granskningen av tre läroböcker på uppdrag av Skolverket. Sedan dess har Skolverket inte manat till någon liknande granskning av läroböcker avsedda för undervisning inom religionskunskapsämnet. Mitt vilja har därför varit att undersöka läroböcker som tillkommit först efter att Härenstams granskning publicerades. Därför består mitt urval av läroböcker som publicerats från och med år 2007. Det har i sin tur resulterat i att jag nu undersöker en lärobok från år 2007, en från år 2009 samt en från år 2012.

Att försöka göra någon slags helhetsanalys av läroböckernas fullständiga innehåll vad gäller framställningar av högtider inom respektive världsreligion skulle vara intressant på många sätt. Då skulle man genom jämförelser kunna försöka urskilja om läroboksförfattarna valt att främst

¹⁶ Kursplan för Religionskunskap A, Kurskod: RE1201, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-22).

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ämnesplan för Religionskunskap 1, Kurskod: RELREL01, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-22).

¹⁹ Ibid.

framställa en viss religion utifrån dess läror och en annan främst utifrån dess högtider. Då hade man också kunnat analysera vilken bild som skapas av respektive religion i de olika läroböckerna. Men med tanke på min uppsats storlek hade en sådan undersökning förmodligen enbart resulterat i relativt ytliga generaliseringar. Jag har istället valt att enbart titta närmare på framställningar av judendomens högtider.

Mitt val av att studera just judendomens högtider kan motiveras utifrån två perspektiv. För det första är judendomen en religion vars tideräkning och kalender utgår ifrån de judiska högtiderna. Traditionerna kring dessa högtider har varit särskilt viktiga att bibehålla eftersom judarna har en historia präglad av förskingring. Genom högtiderna återskapas hela tiden den judiska identiteten som så lever vidare i generation efter generation. För det andra finner jag läroplanens formulering som uppmanar till ett särskilt uppmärksammande av de nationella minoriteterna, där judarna ingår, som ett gott skäl till att studera just judarnas högtider.

Judendomen är precis som andra religioner långt ifrån ensidig. Variationer av judendom finns på varje plan av religionsutövningen och nya tolkningar tillkommer hela tiden, precis som inom varje levande tradition. Variationerna av judendom uppstår bland annat genom olika historiska omständigheter, geografiska förutsättningar och styrs av den omgivande majoritetskultur som råder på en viss plats under en viss tid.²⁰

Som vi senare ska se finns det dock anledningar att betrakta speglingar av judendomen där man använder framställningar av de högtider som ingår i den judiska festkalendern som utgångspunkt, som en bra metod för att ge en så heltäckande bild som möjligt av judendomen, med alla dess variationer. Utifrån detta har jag valt att studera framställningarna av de stora judiska högtiderna och således utelämnat framställningar av mindre högtider inom judendomen som har tillkommit först på 1800- och 1900-talet.

När jag analyserar framställningar av judiska högtider i de tre lärobokstexterna väljer jag att begränsa mig till framställningar av åtta stora högtider som ingår i den judiska festkalendern. Det betyder att jag studerar framställningar av: påsken (Pæsach), veckofesten (Shavu'ot), lövhyddohögtiden (Sukkot), nyårsdagen (Rosh Ha-Shana) och försoningsdagen (Jom Kippur).²¹ Dessa fem omtalas i Tora och tillhör således judisk tradition.²²

Jag studerar även framställningar av sabbaten (Shabbat) som är central i den judiska traditionen och är en högtid som återkommer en gång varje vecka. Sabbaten är också instiftad i Tora vilket bidrar till dess höga status bland de judiska högtiderna.

Förutom dessa sex stora judiska högtider undersöker jag framställningar av två övriga högtider, nämligen Purim och tempelinvigningsfesten (Chanukka). Dessa två högtider tillskrivs historiska händelser där traditionerna kring dem har vuxit fram senare i den judiska traditionen. Eftersom de

²⁰ Jansson, ”Judendom”, 227-228.

²¹ Jag använder Karl-Johan Illmans stavning av de judiska högtiderna när de skrivs ut på hebreiska i undersökningen. Vid de tillfällen högtidernas hebreiska namn förekommer i citat som hämtats ur de läroböcker som undersöks väljer jag dock att använda läroboksförfattarnas stavningar.

²² Goldberg, ”Judaism”, 297-298.

inte omnämns i Tora har de lägre status än de tidigare. Trots att de har lägre status finns det många skäl att räkna dem som lika stora, populära och viktiga delar av den judiska festkalendern som de fem bibliska.²³

Inom ramen för denna uppsats finns det inte en möjlighet att inkludera de mindre högtiderna inom judendomen eftersom att det skulle kräva större undersökningar rörande det judiska folkets spretiga historiska, politiska och sociala förutsättningar. De övergångsriter som omnämns i respektive lärobok väljer jag att utesluta ur undersökningen eftersom de inte inordnas i den judiska kalendern utan firas i samband med en persons födelse, födelsedag, giftermål och begravning.

1.6 Forskningsöversikt

Här följer en redovisning av de studier som tidigare har gjorts på området och på så sätt kan dömas ha betydelse för min undersökning. Utifrån det som här beskrivs ska det bli tydligt vad av det i mina resultat som är unikt och vad som går att jämföra med resultat från tidigare undersökningar.

Till att börja med bör Karl-Johan Illmans bok *Judendomen i ljuset av dess högtider* nämnas. I min undersökning utgår jag från hans förslag på metoder för att framställa judendomen så uttömmande som möjligt. Dessa får fungera som ett slags teoretisk ingång när jag analyserar framställningarna av judiska högtider i läroböckerna.

Jag väljer att inte dröja mig kvar vid hans resonemang här utan förklarar detta mer utförligt i nästa avsnitt som behandlar de teoretiska utgångspunkterna. Det kan istället vara lämpligt att redogöra för Kjell Härenstams läromedelsgranskning *I enlighet med skolans värdegrund?* från år 2006 som nämndes utan vidare presentation ovan. Han granskar här några utvalda läroböcker utifrån de värden som uttrycks i samband med framställningar av hinduism och islam. Utifrån granskningen väntar han sig kunna avgöra om läroböckerna står i konflikt med det läroplanen uttrycker som mål för skolans värdegrund. Härenstams granskning är betydligt mer omfattande än den jag gör och jag väljer att omnämna den här eftersom det är den enda läromedelsgranskning som publicerats i Sverige på över 20 år. Den är således högst relevant i en kontext av läromedelsanalyser.

Skillnaden mellan Härenstams granskning och min är förutom omfånget att jag enbart undersöker framställningar av judiska högtider i tre utvalda läroböcker för gymnasieskolans Religionskunskap 1. Jag jämför inte mina analysresultat med analysresultat från undersökningar av en annan världsreligion, så som han gör. Härenstam undersöker läroböckernas hela religionsframställningar för att se vilken bild de ger.

Skillnaderna förklarar varför mina och Härenstams resultat inte riktigt går att jämföra. Härenstam för däremot några viktiga resonemang kring läroboken som objekt som jag anser är värda att ha i åtanke vid de läroboksanalyser jag gör. I min undersökning knyter jag främst an till det avsnitt där han beskriver läroboken och dess betydelse för undervisningen. Det fungerar också som avsats när jag behandlar resultaten av min komparativa analys ur ett didaktiska perspektiv.²⁴

²³ Illman, *Judendomen*, 150.

²⁴ Härenstam, *Värdegrund*, 35.

Att analysera läroböcker utifrån olika teorier är ett vanligt ämnesval i ett kandidatuppsatssammanhang. Jag har dock inte funnit någon läroboksanalys där materialet undersöks enbart utifrån framställningar av judiska högtider. Därför kan min undersökning ses som unik i denna kontext.

Jag har dock funnit ett examensarbete där den totala framställningen av judendomen i läroböcker för årskurs 4-6 undersöks. Läroböckerna studeras bland annat utifrån rubriken ”Högtider och riter” vilket gör det relevant för mig att omnämna Maria Westerberg Anderssons undersökning ”Analys av judendomen i tre läroböcker”. I hennes analysresultat och diskussion kring högtider och riter konstaterar hon att det längsta avsnittet i respektive judendomskapitel är det som framställer de judiska högtiderna. Utifrån Ragnar Furenheds resonemang om att judendomen ofta framställs som en ”festernas religion” tolkar hon det som att läroboksförfattarna i detta fall också anser att framställningar av högtider är det centrala i judendomen.²⁵ Hon analyserar inte detta djupare.

I de läroböcker jag undersöker kommer det bli tydligt att de längsta avsnitten i läroböckernas judendomskapitel inte består av högtidsframställningar. Där skiljer sig således vårt material åt.

2. Teoretiska utgångspunkter

I följande avsnitt diskuteras först läroboken som verktyg för undervisning generellt. Här blir det tydligt vilket sammanhang läroboken är insatt i och med vilken medvetenhet ett användande av den bör inbegripa. Därefter följer ett avsnitt som behandlar teorier om religiösa handlingar och de religiösa uttryckens betydelse för en religion, detta som brukar kallas religionsfenomenologi. Detta är viktigt att förklara eftersom det är just framställningar av handlingar i form av judiska högtider som undersöks i läroböckerna. De judiska högtiderna har bidragit till att stärka gudsförhållandet inom judendomen, beskriver Bente Groth. De har också markerat den judiska identiteten och samtidigt tjänat som en gränsmarkör för omvärlden. Och trots att de olika judiska samfundet har utvecklat sina egna seder i form av speciella myter, traditioner, sånger och maträtter menar hon att man ändå kan säga att det finns en gemensam ram för hur man firar högtider inom traditionell judendom.²⁶

Eftersom mitt fokus är de kalendariska festernas betydelse för judendomen väljer jag därefter att redogöra för Karl-Johan Illmans resonemang om högtidsframställningars värde vid beskrivningar av judendomen. Detta kan betraktas som den främsta teoretiska utgångspunkten för undersökningen. Om man hade valt en teoretisk utgångspunkt som inte i samma grad hade beskrivit de judiska högtiderna som så viktiga för förståelsen av judendomen hade undersökningen sett annorlunda ut. Men med tanke på att ingen religion enbart kan förstås utifrån sitt teoretiska innehåll i form av tro och läror är det relevant att se Illmans resonemang som en välgrundad teori att utgå från i detta sammanhang. Det är alltså utifrån uppfattningen om att de judiska högtiderna konstituerar judendomen jag väljer att undersöka framställningarna i materialet för studien.

²⁵ Andersson, ”Judendomen”, <http://dspace.mah.se/handle/2043/13635> (Hämtad 2013-05-21).

²⁶ Groth, *Judendomen*, 230.

2.1 Läroboken och dess betydelse för undervisningen

Idag finns det inte något statlig myndighet som granskar läroböcker i Sverige.²⁷ Tanken är istället att professionella lärare och användare ska granska och bedöma läromedel utifrån de läro- och ämnesplaner som är gällande. Som sades ovan har Skolverket under de senaste 20 åren endast granskat läromedel en gång. Att det enbart har skett en gång under dessa år kan tolkas som ett tecken på att läromedelsgranskning inte är ett område som prioriteras särdeles högt idag. Det kan också betyda att Skolverket förlitar sig på lärarnas professionalitet och att läroplanen och ämnesplanerna styr lärarna i sin bedömning av vilka läroböcker som är bra att använda.²⁸

Även om läroböcker fortfarande anses fylla en viktig funktion i undervisningen finns det kritiker som menar att läroböcker snarare tycks bromsa än hjälpa den pedagogiska utvecklingen. De menar ofta att läraren skulle kunna undervisa mer fritt och elevcentrerat utan dem, medan förespråkare menar att man med hjälp av läroböcker kan problematisera, gemensamt diskutera och kritiskt analysera innehållet i undervisningen på ett bättre sätt.²⁹

Det finns ännu ingenting som tyder på att de digitala medierna har konkurrerat ut de tryckta läroböckerna i undervisningssituationen. Även om nya IT-former har kommit att bli ett naturligt inslag i undervisningen kan man ännu inte se det som en ”digital kunskapsrevolution” eller som att lärarrollen har förändrats helt och hållet. Läroböckerna är fortfarande centrala i undervisningsarbetet. De ger stöd och struktur åt innehållet och många lärare känner sig, mycket tack vare arbetet med läroböckerna, på något sätt mer säkra på att läroplanens mål uppfylls och att det som ska utgöra det centrala innehållet i en viss kurs också blir behandlat, beskriver Kerstin von Brömssen och Marie Carlsson i sin antologi *Kritisk läsning av pedagogiska texter*.³⁰

Med hänsyn till detta är det naturligtvis av största vikt att läroböckerna också kan fungera som garantier till att undervisningen innehåller det kunskapsstoff som styrdokumentet pekar på. Läromedelsförfattares val av innehåll i läroböckerna signalerar vilken föreställning hon eller han har om vad som är relevant för eleverna att ta del av. Läroboksförfattaren försöker således besvara frågan om vad undervisningen i Religionskunskap 1 bör innehålla genom att inkludera vissa framställningar i sin lärobok, och exkludera andra. Dessa val får naturligtvis sina konsekvenser.³¹

I sin läromedelsgranskning förklarar Härenstam att det är en omöjlig uppgift att på några få sidor i en lärobok ge en någorlunda rimlig bild av en världsreligion.³² I den undersökning som här föreligger närmar vi oss just denna problematik som gäller kunskapsvalet i läroböcker. Författarna till de läroböcker som här studeras har tagit sig an den, enligt Härenstam, omöjliga uppgiften att framställa judendomen på ett begränsat utrymme i respektive lärobok.

²⁷ Brömssen von & Carlson, *Läsning*, 20.

²⁸ Idem., 21.

²⁹ Idem., 28.

³⁰ Idem., 29.

³¹ Norlund, ”Läsning”, 155.

³² Härenstam, *Värdegrund*, 7.

Illman menar, som vi snart ska se, att judendomen bör studeras utifrån dess högtider när utrymmet för skildringarna är knapphändigt. I de läroböcker jag undersöker har läroboksförfattarna gjort sina val, och det är dessa val jag ska komma att studera.

2.2 Teorier om religiösa handlingar

Émile Durkheim (f. 1858 – 1917) förändrade den jämförande religionsforskningen på några centrala punkter. Bland annat lyfte han fram värdet i att studera religionens funktion och inte bara dess ursprung.³³

Termen *fenomenologi* kommer från grekiskans *phainomenon* som betyder ”det som uppträder” och ”läran om det som visar sig för medvetandet”.³⁴ Detta kan sägas vara utgångspunkten för min undersökning då teorin grundar sig i tanken om att man varken kan göra en religion åskådlig eller förstå den genom att enbart studera dess teoretiska innehåll. För att förstå religioner måste man också studera det religiösa beteendet. Riter måste integreras i framställningen för att man ska få en så djuplodad bild av religionen som möjligt.³⁵

Carl-Henrik Grenholm skriver om vilka vägar man bör ta för att förstå en religion. Han poängterar att det för många religioner gäller att de inte har sin tyngdpunkt i teoretiska trosuppfattningar utan att kulten, riten och den religiösa erfarenheten ofta betraktas som viktigare. En religion kan inte uttömmande beskrivas som en särskild slags livsåskådning utan alla religioner innefattar också vissa handlingar och ett sätt att bete sig i förhållande till den högre makt som tron innefattar. Man får inte glömma att dessa beteenden också ingår i det att man bekänner sig till en viss religion, menar Grenholm.³⁶ I min undersökning läggs fokus på just detta, det vill säga de särskilda handlingar och beteenden som signalerar att en person faktiskt har en judisk övertygelse och räknar sig tillhöra den judiska traditionen.³⁷

³³ Sundqvist, ”Perspektiv”, 9.

³⁴ Sundqvist, ”Perspektiv”, 9-10 och *Nationalencyklopedin*, 2013, <http://www.ne.se/lang/fenomenologi> (Hämtad 2013-04-19).

³⁵ Grenholm, *Religion*, 73.

³⁶ Idem., 70.

³⁷ Idem., 71.

2.3 Judendomen i ljuset av dess högtider

Karl-Johan Illman, professor i exegetik och judaistik vid Åbo Akademi, föreslår tre möjliga sätt att framställa samspelet mellan judendomens religiösa idéer och den sociala grupp som känner igen sig i dessa.³⁸ Precis som Grenholm menar han att en religion omfattar *en världsåskådning* som förklarar människans beskaffenheter, ursprung och mening. Dessutom omfattar religionen *ett sätt att leva* i form av konkreta handlingar som både blir ett uttryck för den bestämda världsåskådningen och som även placerar den religiösa människan i ett sammanhang. Religionen omfattar även en *social grupp*, i judendomens fall ofta ett "Israel" – ett utvalt folk.³⁹

Illman menar att det finns tre valmöjligheter om man ämnar framställa judendomen så heltäckande som möjligt. En väg innebär att följa den historiska utvecklingen från de äldsta källorna till nutid med målet att försöka se hur judendomens organisation har skapats och förändrats genom tiderna. Det innefattar också en översikt av vad som genom tiderna givits tolkningsföreträde inom den judiska traditionen.⁴⁰ Utifrån detta historiska perspektiv bör man sträva efter att göra judendomens centrala riktningarna med sina olika kännetecken tydliga, eftersom skillnaderna mellan dem har skapats ur olika förutsättningar genom historien. Detta förklarar i sin tur varför dagens judendom är så mångskiftande, hävdar Illman. Han menar dock att det är svårt att ge en heltäckande bild av judendomen utifrån denna strategi eftersom det handlar om en lång historia med många avgörande historiska och geografiska förändringar som är nödvändiga att inkludera. Om man då nöjer sig med att göra nedslag i historien kan man komma åt de generella dragen av judendomen, men man måste vara medveten om att det sker på bekostnad av att många mindre men ändå värdefulla förändringar utelämnas.⁴¹

Om man vill framställa judendomen så heltäckande som möjligt kan man annars göra en systematisk sammanställning av judendomen utifrån judisk tro där man beskriver bestämda läror och föreställningar i kombination med några av de punkter som har förändrats genom tiderna, menar Illman. Han påpekar dock att det finns en fara med att tala om den judiska tron utan att sätta in den i ett historiskt eller liturgiskt sammanhang. Precis som Grenholm pekar Illman på att religioner inte enbart består av läror och menar att detta perspektiv därför måste kombineras med åtminstone ett annat för att bilden av judendomen ska bli mer levande.⁴²

Den tredje strategi som Illman rekommenderar och även illustrerar är att basera framställningen av judendomen på festkalendern, det rituella året. Om man beskriver innehållet i de centrala högtiderna kan man också på ett naturligt sätt redovisa för vad som har förändrats genom historien, anser han.⁴³ Den religiösa kalendern, med dess sabbater och helgdagar, har varit gemensam för judar allt sedan biblisk tid till nutid. Även om nya högtider har lagts till under modern tid och

³⁸ Illman, *Judendomen*, 11.

³⁹ Idem., 11-12.

⁴⁰ Idem., 12.

⁴¹ Idem., 13.

⁴² Idem., 16.

⁴³ Idem., 12.

förändrat den judiska kalenderns utseende har de stora högtiderna troligen kvarstått både till form och innehåll genom tiderna, förklarar han.⁴⁴ Att redogöra för judendomen med hjälp av denna metod är fördelaktigt eftersom det visar vad som är gemensamt för dess samtliga former som även gäller för olika tider och platser.

Illman poängterar att skildringar av det rituella handlandet dessutom blir mer konkreta än olika förklaringar av judiska läror. Genom att studera bestämda handlingar och riter blir den judiska tron och den judiska historien framträdande eftersom sabbaterna och högtiderna gestaltar minst en huvudtanke i judendomen och dessutom visar vad judarna har gjort och vad de gör.⁴⁵

Illman hänvisar sedan till det Irving Greenberg skriver om judiska helgdagar:

The holy days are the unbroken master code of Judaism. Decipher them and you will discover the inner sanctum of this religion. Grasp them and you hold the heart of the faith in your hand. The holy days are the quintessential Jewish religious expression because the main teachings of Judaism are incorporated in their messages. Recurrent experience of these days has sustained the Jews on their long march through history. By interpreting and reinterpreting the holidays and by applying their lessons to daily life, the Jewish people have been continuously guided along the Jewish way.⁴⁶

Om man ser de judiska helgdagarna som den generalkod genom vilken man kan upptäcka judendomens väsen, som Greenberg uttrycker det, involveras också de historiska och liturgiska perspektiven, förklarar Illman.⁴⁷

Illmans slutsats blir att om man närmar sig judendomen genom att studera de judiska högtiderna, där informationen om dem också innefattar historiska förändringarna, får man den fylligaste bilden av judendomen. Han menar att det är det mest framkomliga tillvägagångssättet i de fall där utrymmet för beskrivningar är begränsat. Här erbjuder således Illman en lösning på det problem gällande kunskapsurval som Härenstam beskrev följer med uppgiften att framställa en världsreligion på några korta sidor i en lärobok. Illman hävdar till sist att det mest ultimata är att närma sig judendomen med hjälp av alla dessa tre perspektiv som nu har beskrivits. Det är således viktigt att inte förlora något av perspektiven ur sikte, inklusive framställningar av högtider, när man framställer judendomen.⁴⁸

⁴⁴ Idem., 16.

⁴⁵ Idem., 17.

⁴⁶ Greenberg, *Way*, 17.

⁴⁷ Illman, *Judendomen*, 17.

⁴⁸ Idem., 18.

3. Framställningar av judiska högtider i läroböckerna

Detta avsnitt inleds med presentationer av respektive läroboks framställningar av judiska högtider. Redovisningen av dessa analyser sker i kronologisk ordning. Jag börjar därför med redovisningen av högtidsframställningar i *Religion och livet* (2007) för att sedan redovisa förekomsten av högtidsframställningar i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) och till sist tar jag mig an framställningarna av dem i *Religion 1 för gymnasiet* (2012).

Redovisningen av respektive läroboks framställningar av judiska högtider är relevant för det nästkommande steget i undersökningen då innehållet i framställningarna ska analyseras och jämföras.

3.1 Framställningen av judiska högtider i *Religion och livet*

Religion och livet är skriven av Börge Ring och utgiven av förlaget Liber år 2007. När läroboken skrevs gällde styrdokumentet Lpf 94 och kursplanen för Religionskunskap A i gymnasieskolan. Läroboken riktar sig till elever och lärare för att fungera som ett hjälpmedel för å ena sidan kunskapsinhämtning under, och å andra sidan undervisning avsedd för kursen Religionskunskap A på gymnasiet. När förlaget Liber presenterar boken poängterar de att läroboken passar utmärkt för den nya kursen Religionskunskap 1.

Läroboken *Religion och livet* består av två delar. Den första delen innehåller en presentation av sju teman som enligt författaren är centrala när man beskriver religioner och andra livsåskådningar.⁴⁹ Dessa teman är: *Livet, Etik och moral, Kärlek, Samhälle – religion, Mystik, Ondska och Döden*. Den andra delen av läroboken består av framställningar av världsreligionerna. Här finner man ett kapitel som behandlar judendomen. Kapitlet om judendomen är 17 sidor långt och upptar knappt 13 % av lärobokens samtliga sidor där världsreligionerna behandlas. Detta kan jämföras med kapitlet om kristendomen som är 37 sidor långt (27 %), islamkapitlet som är 29 sidor långt (21 %), hinduismen som upptar 19 sidor (14 %) och buddhismens 29 sidor (21 %).

Av jämförelsen framgår det att kapitlet om judendomen är kortast i jämförelse med samtliga övriga kapitel som framställer världsreligionerna. I judendomskapitlet behandlas sedan judiska högtider på sammanlagt en helsida. Det betyder att ungefär 6 % av redogörelserna för judendomen behandlar judiska högtider.

Kapitlet inleds med en summering av det judiska folkets historia från patriarkernas tid och framåt. Historiebeskrivningen upptar en hel sida. Högst upp på nästa sida finner man en bild på en brödbit som ligger på en duk. Bildtexten förklarar att ”Osyrat bröd, det vill säga bröd som inte jäst, finns på matbordet under påsken. Det är till minne av att man inte hann jäsa brödet under flykten från Egypten.”⁵⁰ Detta utgör det första tillfälle där en judisk högtid omnämns i kapitlet. Direkt under bilden behandlas skrifterna Tanakh (judendomens skriftliga lära) och Talmud (judendomens muntliga lära) och vad som är gemensamt i den judiska tron. I korta drag följer förklaringar rörande

⁴⁹ Ring, *Religion*, Baksidestext.

⁵⁰ Idem., 79.

den judiska tron på Gud, människans möjligheter och hennes mening med livet enligt judisk tro, vad det innebär att judarna är Guds utvalda folk enligt tron, vem som räknas som jude samt förklaringar av messiastanken. Därefter presenteras huvudriktningarna inom judendomen och man får läsa lite om vad som skiljer dem åt. För att jämföra riktningarna med varandra har författaren valt att visa skillnaderna mellan dem utifrån hur lagarna följs och hur man sitter i synagogan.

De ortodoxa försöker hålla fast vid alla gamla regler. I synagogan sitter män och kvinnor skilda åt. De konservativa håller sig till vissa regler, exempelvis de som hänger ihop med de stora högtiderna. Kvinnor och män kan sitta bredvid varandra i synagogan. De liberala ser de flesta av de gamla reglerna som bundna vid sin tid och följer dem inte. I synagogan sitter män och kvinnor tillsammans.⁵¹

Här får man veta att man inom de olika riktningarna förhåller sig på olika sätt till lagarna som ingår i judisk tradition. Det finns regler som hänger ihop med de stora högtiderna och dessa regler följs i olika grad beroende på vilken riktning man tillhör.

Judiska högtider

På sidan därefter finner man ett avsnitt som har rubricerats *Högtider*. Initialt framställs den judiska påsken. Man får läsa att påsken "kanske" är den största högtiden, och att den handlar om folkets befrielse från Egyptens slaveri.⁵² Det förklaras att händelsen brukar dateras till 1200-talet f.Kr., men att ingen vet säkert om det hände då eller ej.

Påskhögtiden inleds med den så kallade sederaftertonen då ingen jude ska behöva vara ensam. Familj, släkt och vänner träffas till måltid. Maträtterna som ingår i måltiden har alla på ett symboliskt sätt anknytning till den svåra tiden i Egypten. Påsken firas i mars-april och ordet påsk betyder "går förbi" eftersom dödsängeln som skulle döda barn gick förbi judarnas hus.⁵³

Efter detta ägnas ett par rader åt redovisning av veckofesten. Det står att läsa om veckofesten att den firas i "maj-juni" och att det görs till minne av att judarna blev tilldelade de tio budorden av Gud.⁵⁴ Därefter följer framställningar av nyårsfesten och försoningsdagen. Det förklaras handla om två högtider som firas i september med tio dagars mellanrum. Under nyårsfesten firar man att världen skapades medan försoningsdagen, Jom Kippur, handlar om "att människan ska försonas med Gud och sina medmänniskor."⁵⁵ Här finner man för första gången att den svenska benämningen av en judisk högtid åtföljs av det hebreiska ordet för densamma. Därefter beskrivs lövhyddohögtiden. Även här åtföljs den svenska benämningen med det hebreiska ordet Sukkot.

Här får man veta att lövhyddohögtiden firas i 'september-oktober' och att det görs till minne av judarnas vandring i öknen från Egypten till Kanaans land, det nuvarande Israel. Under ökenvandringen stannade folket till vid oaser och bodde i hyddor. Hyddorna utgör nu ett av inslagen

⁵¹ Idem., 81.

⁵² Idem., 82.

⁵³ Ordet påskhögtiden är kursiverat i lärobokstexten. Idem., 82.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

under firandet av högtiden. Man bygger en liten hydda av löv där man festar och umgås vilket förklaras i *Religion och livet*. Den sista högtid som beskrivs i högtidsavsnittet är tempelinviigningsfesten:

För barnen är *tempelinviigningsfesten (Chanuka)* en efterlängtd högtid. Den firas i december och pågår i åtta dagar. Ett ljus tänds för varje dag till minne av att templet i Jerusalem återinvigdes på 100-talet f.Kr. Barnen får presenter.⁵⁶

Även här skriver författaren ut det hebreiska ordet för högtiden. Man får veta att ett ljus tänds för varje dag under högtiden och att det är templets återinvigning man minns genom denna handling.

Efter avsnittet om de judiska högtiderna

På sidan därefter finns en bild på en synagoga och tillsammans med den bilden avslutas den första delen av judendomskapitlet. Den andra delen, som utgår ifrån de sju utgångspunkter som presenterades i lärobokens inledande kapitel, påbörjas med berättelser om livets ursprung utifrån judisk tro och därefter förklaras några övergångsriter samt det som anses ge livet mening inom judendomen.⁵⁷ Här nämns inga högtider.

Sedan presenteras judiska tankar om etik och moral innan de tio budorden ställs upp i en numrerad lista. I denna lista finner man formuleringen: ”Tänk på att hålla sabbatsdagen helig.”⁵⁸ Detta är det enda som nämns om sabbaten i kapitlet om judendomen i *Religion och livet*. Vidare förklaras de plikter en jude bör följa. Här nämns att den största plikten för en jude är att följa traditionerna och att leva i lojalitet med Gud och folket. Också här gör författarna det tydligt att olika handlingar ses som viktiga till olika grad beroende på vilken riktning man tillhör. Sedan följer ett avsnitt där det redogörs för de judiska matreglerna, kosher. När detta är avhandlat beskrivs vad som anses vara dygd inom judendomen och vilka dödssynder som finns. Detta följs av ett avsnitt som behandlar synen på kärlek och sexualitet. Därefter finns en bild där motivet är ett brudpar som sitter på stolar under vigselakten. Bildtexten omnämner här ett antal traditionella inslag som förekommer vid en vigsel inom judendomen. Synen på abort nämns kort innan avsnittet som rör förhållandet mellan samhället och judendomen följer. Sedan beskrivs situationen för judar i Sverige. Här behandlas också möjliga kulturella krockar för den som är jude. Sedan förklaras grundtankar inom den judiska mystiken kabbala. Därefter behandlas synen på ondskan inom judendomen och vad som händer när man dör, följt av redogörelser för hur man begraver de döda enligt judisk tradition. Kapitlet om judendomen avslutas med en bild där motivet är en människa som lägger stenar på en grav. Bildtexten berättar att man lägger stenar vid graven för att visa den döde inte är bortglömd.⁵⁹

⁵⁶ Orden tempelinviigningsfesten och Chanukka är kursiverade i lärobokstexten. Ibid.

⁵⁷ Se s 20.

⁵⁸ Idem., 87.

⁵⁹ Idem., 92-93.

Konklusion

Judendomen beskrivs i ett eget kapitel i *Religion och livet* (2007). Högtider nämns i detta kapitel. Läroboksförfattaren till *Religion och livet* har valt att framställa följande av de judiska högtider jag undersöker: Påsken, veckofesten, lövhyddohögtiden, nyårsfesten, försoningsdagen samt tempelinvigningsfesten. Framställningar av Purim saknas i denna lärobok. Dessutom är det värt att poängtera att det man brukar kalla för sabbatsbudet nämns i samband med att budorden presenteras, men det beskrivs aldrig vad sabbatsdagen innebär. Det är bara sabbatsdagen bland högtiderna som omnämns men sen inte beskrivs. Ungefär 6 % av framställningarna i judendomskapitlet behandlar judiska högtider på något vis.

3.2 Framställningen av judiska högtider i *Religionskunskap för gymnasiet*

Läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* är skriven av Lars-Göran Alm och utgiven av förlaget Natur & Kultur år 2009. När denna lärobok skrevs gällde styrdokumentet Lpf 94 och kursplanen för Religionskunskap A i gymnasieskolan. Läroboken riktar sig till elever och lärare som ett hjälpmedel för både kunskapsinhämtning under, och undervisning avsedd för kursen Religionskunskap A på gymnasiet. Förlaget Natur & Kultur menar att läroboken kan användas för den nya kursen Religionskunskap 1, utifrån de mål som anges i de nya styrdokumenterna.

Läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* är uppdelad i fyra delar. Den första delen, "Livets kretslopp", presenterar naturreligioner, hinduismen och buddhismen. I den andra delen, "Världshistoriens gud", beskrivs först Gamla testamentets huvudtankar. Därefter ägnas judendomen, kristendomen och islam var sitt kapitel. Den tredje delen av läroboken, "Människan eller gud?", presenterar sekulära livsåskådningar och religionens återkomst. Den fjärde delen av läroboken, "Hur ska vi leva?", behandlar följande ämnen: *Moral och etik, Kärlek och sex, Barn, Liv och död, Samhällets värdegrund, Världen och vi* samt *Människan och naturen*.

Kapitlet om judendomen är 11 sidor långt och upptar 13 % av lärobokens samtliga sidor där världsreligionerna behandlas. Detta kan jämföras med kapitlet om kristendomen som är 18 sidor långt (22 %), islam som upptar 15 sidor (18 %), hinduismen som upptar 12 sidor (14 %) och buddhismen som behandlas på 11 sidor (13 %).

Av jämförelsen mellan kapitlen framgår det att judendomen tillsammans med buddhismen ägnas minst antal sidor av världsreligionerna.

Judendomskapitlet innehåller inte något särskilt avsnitt som enbart behandlar judiska högtider vilket är anmärkningsvärt i sammanhanget. Om man räknar ihop de meningar som kan betraktas framställa judiska högtider utgör de ungefär en fjärdedels helsida. Det betyder att ungefär 2 % av framställningarna i judendomskapitlet handlar om judiska högtider. Det är enbart sabbaten av alla judiska högtider som framställs här.

Kapitlet om judendomen inleds med en övergripande del som handlar om judarna på Gamla testamentets tid. Här berättas det först om Abraham och Mose. Avsnittet som behandlar Mose innefattar också ett underavsnitt där de tio budorden sammanfattas i korthet. Det tredje budordet

säger att ”Var sjunde dag ska hon fira som Guds vilodag. Då ska hon avstå från allt arbete.”⁶⁰ Detta är den allra första formulering som närmar sig en judisk högtid i kapitlet. Det sägs inte uttryckligen att det är sabbaten som instiftas här, men citatet antyder att var sjunde dag ska vara en vilodag för judarna.

Därefter ägnas ett avsnitt åt judarna som Guds utvalda folk, Gamla testamentet och vetenskapen samt om templet och profeterna. I avsnittet om templet och profeterna kan man läsa att templet som byggdes i Jerusalem på 900-talet f. Kr under många hundra år fungerade som en medelpunkt för judarnas religion, och att det var där man firade de stora högtiderna. Denna information utgör det andra tillfälle då något som har med högtider att göra berörs. Man får dock inte någon information om vilka högtider som firades i templet.

I kapitlets andra övergripande del som beskriver hur judendomen gick från offerreligion till lagreligion kan man läsa om templets förstörelse. Här fortsätter läroboksförfattaren på det spår som handlar om templets funktion vid högtider. Det förklaras att templets förstörelse innebar en katastrof och en vändpunkt i det judiska folkets liv. Man kunde inte längre offra i templet vilket gjorde det desto viktigare att noga kunna göra det övriga som lagen föreskrev. ”Judendomen blev en utpräglad *lagreligion* med höga krav på anhängarnas livsföring”, får man läsa.⁶¹

Sedan beskrivs hur synagogan ersatte templet och att det var i synagogan som judarna därefter började samlas för gudstjänst och undervisning, vilket judar gör än idag.

Avsnittet därefter beskriver de judiska skrifterna och sedan behandlas diasporan i det sista avsnittet av denna del. Den tredje delen av kapitlet behandlar den moderna judendomen. Delen inleds med ett avsnitt som presenterar de tre riktningar som vuxit fram sedan 1700-talet. Här finner man också en framställning som rör sabbaten.

Speciellt viktiga är naturligtvis alla traditioner som gäller gudstjänsten. I ortodoxa synagogor sitter kvinnorna för sig på en särskild läktare. Gudstjänsten hålls på hebreiska (Gamla testamentets språk) och musiken består bara av sång. Att spela ett instrument betraktas som arbete. Arbete är förbjudet på judarnas gudstjänstdag, *sabbaten*, och därför finns ingen orgel i ortodoxa synagogor.⁶²

Det berättas att arbete är förbjudet på judarnas gudstjänstdag sabbaten. Eftersom instrumentspelande är en form av arbete förklarar detta varför det inte finns någon orgel i den ortodoxa synagogan. Reformjudendomen däremot beskrivs som ortodoxins motpol då den nästan helt har anpassat sig till den moderna västerländska kulturen. Det märks bland annat i att kvinnor och män får sitta tillsammans i reformsynagogor. Där använder man orgelmusik och dessutom blandas det lokala språket med hebreiskan i gudstjänsten. Det förklaras också att reformjudar inte är särskilt noggranna med att följa de religiösa levnadsregler som rör privatlivet. Om de konservativa judarna nämns det att de inte vill avvisa den moderna världen helt och hållet, men att de samtidigt inte vill ge upp alla sina traditioner. De försöker istället blanda det gamla med det nya.

⁶⁰ Alm, *Religionskunskap*, 54.

⁶¹ Ordet lagreligion är kursiverat i lärobokstexten. Idem., 55.

⁶² Ordet sabbaten är kursiverat i lärobokstexten. Idem., 57.

Därefter följer några avsnitt som i tur och ordning behandlar följande ämnen: *Antisemitismen, Sionismen, Israel och judendomen, Judarna i resten av världen* och *Att leva som jude idag*. I detta sistnämnda avsnitt, som också är kapitlets avslutande, kan man läsa att judisk tro lägger stor vikt vid att människan följer Guds regler för livet och att livsföringen är en viktig del av den judiska religionen. Det beskrivs att en troende jude förverkligar sin religion genom livet i församlingen och i familjen.⁶³ Sedan beskrivs olika aktiviteter i synagogan. Synagogans utseende förklaras innan man får läsa att lördagen kallas sabbat och är judarnas gudstjänst- och vilodag. Dessutom nämns att sabbaten inleds på fredagen med en kvällsgudstjänst och att veckans viktigaste gudstjänst hålls på lördagsmorgonen. Det berättas att de större gudstjänsterna följer en strikt ordning med böner, textläsning ur de heliga skrifterna, predikan och sång.

Textläsningen kan anförtros vilken vuxen man som helst, och det beskrivs att det är en stor händelse för de trettonåriga pojkar som för första gången får läsa ur skrifterna vid gudstjänsten. Sedan beskrivs olika aktiviteter i det judiska hemmet och att det judiska hemmet följer synagogans veckorytm. Det sägs även något mer om sabbatsfirandet:

Efter kvällsgudstjänsten på fredagen äter man en måltid, då hela familjen är med. Eftersom allt arbete är förbjudet på sabbaten och man inte heller får åka någonstans, blir sabbaten ett tillfälle att vara tillsammans.⁶⁴

Vardagen i hemmet innehåller många religiösa inslag. Det är föreskrivet att man ska be tre gånger om dagen. Det finns en morgon-, en middags- och en aftonbön. Dessutom beskrivs regleringen av måltiderna. Det står att svinkött och skaldjur är förbjuden mat och att det kött som man tillåts äta måste slaktas på ett speciellt sätt där man noggrant måste tömma djuret på allt blod. Köttmaten får inte blandas med mjölkmaten och man måste ha olika grytor, tallrikar och bestick när man äter dessa två olika typer av mat. Den sista meningen beskriver att beroende på om man är ortodox, reformjude eller konservativ följer man dessa regler i olika hög grad.

Konklusion

Judendomen beskrivs i ett eget kapitel i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009). Av de högtider jag undersöker nämns enbart sabbaten. Sabbaten beskrivs på olika vis vid tre olika tillfällen i kapitlet. Det finns däremot inga framställningar av påsken, veckofesten, lövhyddohögtiden, nyårsfesten, försoningsdagen, Purim eller tempelinvigningsfesten här. Av judendomskapitlets samtliga framställningar är det enbart 2 % som ägnas åt en högtid. Dessa handlar om sabbaten och beskriver att den innebär ett visst rituellt beteende som återkommer en gång varje vecka.

⁶³ Idem., 61.

⁶⁴ Idem., 62.

3.3 Framställningen av judiska högtider i *Religion 1 för gymnasiet*

Läroboken *Religion 1 för gymnasiet* är skriven av Lennart Göth, Katarina Lycken Rüter och Veronica Wirström och utgiven av förlaget Natur & Kultur år 2012. Läroboken är skriven när de nuvarande styrdokumenterna Gy2011 och ämnesplanen för Religionskunskap 1 på gymnasiet reglerar kursen. Läroboken riktar sig till elever och lärare som ett hjälpmedel för både kunskapsinhämtning under, och undervisning avsedd för kursen Religionskunskap 1 på gymnasiet.

Läroboken *Religion 1 för gymnasiet* består av 15 kapitel. Det första kapitlet redogör för begreppet livsåskådningar. Det andra kapitlet behandlar etik och moral. Lärobokens tredje kapitel handlar om de abrahamitiska religionerna. Här berättas det om judendomen, kristendomen och islam. De beskrivs som tre systerreligioner, med mycket gemensamt men att religionerna skiljer sig åt i uppfattningen om hur Gud ingripit/ingriper och uppenbarat/uppenbarar sig. De olika uppfattningarna gör att det finns viktiga skillnader mellan de tre religionerna. Härefter beskrivs det att de följande tre kapitlen ska komma att behandla judendomen, kristendomen och islam var för sig.⁶⁵

Sedan följer det kapitel som presenterar judendomen. Kapitlet är 22 sidor långt och upptar 16 % av lärobokens framställningar av samtliga världsreligioner. Detta kan jämföras med kapitlet om kristendomen som är 28 sidor långt (20 %), islam som är 26 sidor långt (19 %), hinduismen som upptar 22 sidor (16 %) och buddhismen om 18 sidor (13 %). Genom jämförelsen blir det tydligt att judendomen tillsammans med hinduismen har ägnats näst minst utrymme av samtliga världsreligioner. Av de abrahamitiska religionerna har judendomen ägnats minst utrymme. Sammanlagt tre sidor av kapitlet ägnas åt framställningar av judiska högtider. Det betyder att ungefär 14 % av kapitlet består av dessa högtidsbeskrivningar.

Kapitlet inleds med avsnittet ”Historien visar vem Gud är” där det judiska folkets historia som börjar med Abraham redovisas i korthet. Enligt judisk tro gav Gud två löften till Abraham. Han skulle bli stamfader till ett stort folk som skulle få bo i ett eget land, Kanaan. Härefter beskrivs omskärelsen och vem som kan räknas som jude.

Det andra avsnittet behandlar judarna som ett utvalt folk. De har fått ett särskilt ansvar för att visa vem Gud är och vad Guds vilja är. Guds syn på det judiska folket visar sig också i historien, anges det. Gud väljer att ingripa och hjälpa sitt folk i olika situationer. Det första exemplet på ett sådant ingripande är hämtat från historien om Mose. Mose fick i uppdrag av Gud att befria judarna från slaveriet i Egypten, och judendomens texter berättar om hur han ledde dem ut ur Egypten och genom Sinaiöknen. Läroboksförfattarna skriver att man inte säkert kan veta om Mose har funnits som historisk person, men att vissa händelser i Egypten på 1200-talet f.v.t. kan kopplas samman med de händelser som judendomens texter beskriver. Här omnämns en judisk högtid för första gången i läroboken. Och inte bara en, utan två. Man får läsa:

⁶⁵ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 53.

Just uttåget ur Egypten lyfts fram som en väldigt viktig historisk händelse, där Gud har visat sin omsorg. Den firas på ett särskilt sätt under **pesach**, den judiska påsken. Efter befrielsen från Egypten vandrade folket i fyrtio år i Sinaiöknen, men Gud tog hand om dem. Det påminner högtiden **sukkot** om.⁶⁶

Detta citat är hämtat ur inledningen av kapitlet, d.v.s. utanför det avsnitt som ska komma att enbart behandla judiska högtider.

Därefter förklaras hur Gud och det judiska folket ingick ett särskilt avtal genom ett förbund där Gud lovade att välsigna judarna och ta hand om dem, om de lovade att följa vissa regler. Sedan presenteras de tio budord som Mose fick ta emot. I läroboken står det: ”De ska älska Gud och sina medmänniskor, de ska hålla vilodagen helig, och de ska inte döda, stjäla, ljuga, vara otrogna eller avundsamma.”⁶⁷ Här står det alltså att vilodagen är helig, och att den utgör ett av de tio budord som judarna har lovat Gud att hålla sig till. Det betyder att sabbaten kan skönjas i budet men att ordet sabbat inte uttrycks explicit här.

I avsnittet därefter förklaras att Guds bud går ut på att judarna ska leva rättfärdigt och vara föredömen för andra. Men att Gud har också gett människan en fri vilja och om judarna väljer att inte följa buden kan de enligt judisk tro råka ut för olyckor och svårigheter. Sedan berättas det att Gud har räddat sitt folk från många lidanden. Här förs ännu en högtid utifrån historien på tal – högtiden Purim. Purim firas till minne av att en förintelse av det judiska folket förhindrades genom att drottningen Ester ingrep, berättas det. Den onde Haman ville döda alla judar som bodde i det persiska riket, men Ester lyckades stoppa hans planer trots att hon utsatte sig själv för stora risker.

Nästa avsnitt behandlar ämnet *Förintelsen*. Sedan följer ett kort redogörelse för staten Israels tillblivelse. Därefter behandlas judendomens skrifter, och sedan hur det är att leva som jude idag.⁶⁸ Det inleds med förklaringar om att judendomen har förändrats på många punkter genom årtusendena. Här nämns Salomos tempelbyggande på 900-talet f.v.t. och att det storslagna templet sedan var den plats som många riter och högtider knöts till.⁶⁹ Vilka högtider det rörde sig om beskrivs inte. Det förklaras hur detta förändrades på 500-talet f.v.t. då templet förstördes för första gången. Man får läsa att när templet var förstört växte nya ritualer och traditioner fram och att dessa hörde hemma i synagogan som blev den nya samlingsplatsen för religiös utbildning. Den andra tempelförstörelsen som romarna genomförde år 70 framställs, och hur det resulterade i diasporan.

Diasporan i sin tur förklaras ligga till grund för att judarna formade olika judiska liv, påverkade av miljön de fått flytta till. Musikstilar, matvanor och ritualer vid gudstjänsten började efter detta skilja sig alltmer, får man veta. Samtidigt förklaras att sammanhållningen och traditionsmedvetenheten ändå har varit stor bland judarna oberoende av var de har befunnit sig. Därefter framställs några regler judar har att förhålla sig till förutom de tio budorden, innan man får läsa om de olika former

⁶⁶ Högtidsnamnen Pæsach och Sukkot markeras med fetstil i läroboken. Idem., 55.

⁶⁷ Idem., 57.

⁶⁸ Idem., 61.

⁶⁹ I läroboken står det dock ”När kung Salomo på 1000-talet f.v.t. lät bygga...” Det är en felaktig datering som görs i läroboken. Idem., 62.

av umgänge som synagogan erbjuder.⁷⁰ Nästa avsnitt, *Sabbaten hemma och i synagogan*, beskriver att Gud skapade allting på sex dagar. Den sjunde dagen ägnade Gud åt vila och glädje över sin skapelse. Det förklaras att människan, enligt den judiska traditionen, ska följa Guds exempel. Detta blir anledningen till att man firar sabbat en gång varje vecka.

På sabbaten arbetar man inte. I stället får man vila och vara tillsammans med familj, släkt och vänner. Man är glad och tacksam för den goda skapelsen och för befrielsen från slaveriet i Egypten. För många judar idag är det just glädjen över skapelsen och vilan som är det viktigaste i sabbatsfirandet.⁷¹

Sedan får man läsa att sabbaten börjar vid solnedgången på fredagskvällen och att den som vill kan delta i en gudstjänst i synagogan vid den tiden. I hemmet inleds sabbaten med att kvinnan i familjen ber en bön och tänder två ljus. Om det inte finns någon kvinna i hemmet får en man göra det istället. När detta är gjort firar man en sabbatsmåltid tillsammans med familj och vänner. Man äter ett särskilt flätat bröd, dricker vin och äter god mat. Sång, musik och historieberättande hör till vid måltiden. Sedan avslutas framställningarna av sabbaten med information om att veckans viktigaste gudstjänst hålls i synagogan på lördagsmorgonen, och att sabbaten avslutas med en ceremoni på lördagskvällen.

Judiska högtider

Avsnittet *Judiska högtider* inleds sedan. Det påbörjas med en förklaring att synagogan är en viktig plats för att fira de judiska högtiderna och att nästan alla stora högtider utgår från en berättelse om något som hänt i det judiska folkets historia. En händelse som på något sätt visar hurdan Gud är och vad Gud vill.

Dessutom beskrivs det att festkalendern utgår ifrån den judiska tideräkningen. Tideräkningen börjar år 3761 f.v.t., det år då skapelsen inträffade, enligt vissa religiösa judar. Det judiska året består av tolv månader. Genom att inplacera en skottmånad ungefär vart tredje år förflyttar inte månaderna inte alltför mycket, så att vårmånaderna förblir vårmånader och så vidare. Sedan beskrivs det hur det judiska nyåret Rosh Ha-Shana firas i september.

Det påbörjar de tio botdagar då man ska tänka över året som gått och be sina medmänniskor om förlåtelse för de fel man gjort. Först efter det kan man be Gud om förlåtelse. Man får veta att de tio botdagarna avslutas med den stora försoningsdagen som heter Jom Kippur. *Religion I för gymnasiet* beskriver här att årets första högtider inte är knutna till några berättelser ur det judiska folkets historia, men att det finns många andra högtider som är det.

⁷⁰ Idem., 64.

⁷¹ Idem., 65.

Den första högtid med sådana historiska anor förklaras påsken vara:

Viktigast är kanske påskhögtiden, **pesach**, som firas på våren. De första två kvällarna kallas **seder** **raftnar**. Då ska man äta särskild mat som påminner om befrielsen från slaveriet i Egypten. Seder **raftnarna** firas tillsammans med familj och vänner, och allt sker enligt en särskild ordning: det yngsta barnet frågar varför man firar pesach och husfadern svarar och förklarar.⁷²

Det viktigaste med påsken för många idag är just befrielsetanken, att Gud har befriat sitt folk och fortfarande är den som befriar ur förtryck och orättvisa, får man läsa. Sedan omnämns och förklaras ytterligare en högtid med historisk bakgrund, nämligen tempelinviigningsfesten Chanukka, som firas till minne av att templet i Jerusalem återinvigdes år 164 f.v.t.

Enligt traditionen inträffade ett underverk vid detta tillfälle. Den olja som skulle hålla 'evighetslågorna' i templet brinnande var nästan slut. Men trots allt räckte det lilla som fanns kvar i åtta dagar, d.v.s. precis så lång tid som behövdes för att göra ny. Ljusstaken med de åtta ljusen som tänds ett efter ett för varje dag under högtidens åtta dagar påminner om händelsen. Den sista dagen anordnar man en fest där barnen får presenter.

Läroboksförfattarna beskriver att Chanukka firas i december, ofta ungefär samtidigt som de kristna firar jul. Detta gör att vissa religionsforskare menar att den kristna traditionen med adventsljusstakar inspirerats av Chanukkastakarna, samt att den judiska traditionen att ge barn presenter vid Chanukka inspirerats av det kristna julfirandet.⁷³

Mitt i avsnittet om de judiska högtiderna har en helsida avsatts för en redogörelse av en rad judiska högtider i kortform. Sidan fungerar som en karta bestående av två spalter med en delande linje dem emellan. Denna karta finns redovisad i Appendix 1.

I de två spalterna framställs följande högtider i kortform: Sabbaten, Rosh Ha-Shana, Jom Kippur, Sukkot, Simchat Tora, Chanukka, Purim, Pæsach, Jom Ha-Shoah, Jom Ha-'Atsma'ut, Shavu'ot och Tish'a B'Av.

Efter avsnittet om judiska högtider

När avsnittet om de judiska högtiderna är avslutat påbörjas den del av kapitlet om judendomen där judiska övergångsriter presenteras. Här beskrivs omskärelsen åter. Sedan förklaras att man i de flesta religioner gör skillnad på ett barns och en vuxens förmåga att ta ansvar för religiösa plikter, och att övergången mellan att vara barn och att bli vuxen därmed är viktig.

I den judiska traditionen ses pojkar som religiöst mogna vid 13 års ålder och flickor vid 12 års ålder. De blir då bar mitzva, budets son, eller bat mitzva, budets dotter och förväntas själva ta ansvar för sina handlingar och religiösa plikter. Övergången från barn till vuxen firas med både fest i synagogan och i hemmet. Bat mitzva började firas i vissa församlingar i mitten av 1800-talet. Det förklaras sedan att bröllopet kanske är den allra gladaste festen eftersom äktenskapet värderas högt i

⁷² Idem., 67.

⁷³ Ibid.

judisk tradition. Därefter behandlas frågor om synen på blandäktenskap och skilsmässa inom judendomen. Synen på döden nämns också. Det följs av information om hur begravningar brukar genomföras inom den judiska traditionen.⁷⁴

Konklusion

Judendomen ägnas ett eget kapitel i *Religion 1 för gymnasiet* (2012). Av de högtider som är centrala för min undersökning har läroboksförfattarna valt att nämna och framställa samtliga: Sabbaten, påsken, veckofesten, lövhyddohögtiden, nyårsfesten, försoningsdagen, Purim och tempelinvigningsfesten. Därutöver framställs också Simchat Tora, Jom Ha-Sho'a, Jom Ha-'Atsma'ut och Tish'a B'Av i kortare drag. I judendomskapitlet behandlar hela 14 % av framställningarna högtider inom judendomen.

⁷⁴ Idem., 69.

4. Analys av material

Inledningsvis i den komparativa analysdel som nu föreligger kommer en sammanfattande jämförelse av de olika judendomskapitlens upplägg presenteras. I avsnittet därefter blir den jämförande analysen av läroböckernas respektive högtidsframställningar mer djupgående. Då kommer först omfång och urval av högtidsframställningar i de olika läroböckerna jämföras.

Därefter jämförs innehållet i respektive läroboks framställningar av judiska högtider med varandra. Genom denna jämförelse kommer det bli tydligt hur de högtidsframställningar jag undersöker skiljer sig åt läroböckerna emellan.

I den sista jämförande analysen försöker jag, utifrån Illmans tre föreslagna metoder för att beskriva judendomen så heltäckande som möjligt, avgöra vilken av dem som kan betraktas vara dominerande i respektive läroboks judendomskapitel.

4.1 En sammanfattande jämförelse av de olika judendomskapitlens upplägg

I läroboken *Religion och livet* (2007) består kapitlet om judendomen av två delar där den första beskriver judendomen utifrån historien, läran och i praktiken. Denna första del upptar 7 sidor. Den andra delen av kapitlet, där judendomen betraktas i ljuset av de sju utgångspunkterna, *Livet, Etik och moral, Kärlek, Samhälle – religion, Mystik, Ondska och Döden*, som är grundläggande för hela lärobokens struktur, upptar hela 9 sidor. Att denna andra del är längre än den första signalerar att beskrivningen av judendomen utifrån de sju utgångspunkterna har prioriterats högre än återgivandet av judendomens historia, lära och praktiska attribut.

Med tanke på att *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) är den av de tre läroböckerna som innehåller det minsta antalet högtidsframställningar och även ger dessa framställningar minst utrymme, men istället ger de mest uttömmande förklaringarna av judendomens största riktningar i jämförelse med de två andra läroböckerna, blir det tydligt att läroboksförfattarna har gjort vissa prioriteringar i sitt urval av kunskapsstoff. Det visar att prioriteringen av högtidsframställningar skiljer sig åt läroböckerna emellan.

Genom en jämförelse av läroböckerna blir det tydligt att *Religion 1 för gymnasiet* (2012) som är skriven efter att de nya styrdokumentens tagits i bruk är den som ger läsaren flest framställningar av judiska högtider. Kapitlet om judendomen i *Religion 1 för gymnasiet* är också det längsta kapitel i jämförelse med de andra. Volymskillnaden kan naturligtvis medföra att det kapitel som upptar flest sidor numerärt också är det kapitel som blir mest uttömmande i sina framställningar, oavsett vilken aspekt av judendomen som berörs.

I *Religion och livet* förklaras de högtider som utgör stommen i den judiska festkalendern, med undantag för sabbaten som omnämns men inte förklaras vidare. I *Religionskunskap för gymnasiet* däremot presenteras enbart sabbaten utförligt. Alla andra stora högtider inom judendomen har helt utelämnats. I *Religion 1 för gymnasiet* beskrivs samtliga högtider som jag undersöker och dessutom fyra andra högtider.

4.2 En jämförelse av omfång och urval

Alla tre läroböcker har det gemensamt att de existerar i tryckt bokform. De är också uppdelade så att var och en av världsreligionerna behandlas i egna kapitel. Bland dessa finns således ett kapitel i varje lärobok som behandlar judendomen.

Den första skillnaden mellan läroböckerna är att framställningarna av de judiska högtiderna struktureras med hjälp av olika strategier i dem.

I *Religion och livet* (2007) och *Religion 1 för gymnasiet* (2012) finner man att majoriteten av framställningarna görs i ett separat högtidsavsnitt i respektive lärobok. Därutöver finner man också framställningar av en eller ett par högtider utspridda i andra sammanhang i båda dessa läroböcker. I *Religion och livet* sker det bland annat i samband med en bild där bildtexten talar om det osyrade brödet tillhörande påskhögtiden och i *Religion 1 för gymnasiet* nämns tre högtider i samband med berättelser om judendomens historia. I *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) finner man däremot inget avskilt högtidsavsnitt. Men man finner framställningar av sabbaten utspridda i olika avsnitt av kapitlet, dock främst i det avsnitt som beskriver religiösa aktiviteter i hemmet.

I Appendix 2 kan man i tabellform utläsa hur böckerna skiljer sig åt beroende på hur mycket utrymme som har ägnats åt framställningar av judendomen och judiska högtider i respektive lärobok.⁷⁵ Att *Religion 1 för gymnasiet* rymmer betydligt mer information om judendomen över huvud taget, i jämförelse med de övriga läroböckerna, blir tydligt i tabellen. Om man ser till högtidsframställningar procentuellt sett i förhållande till respektive sammantagna innehåll i vardera kapitel är det också *Religion 1 för gymnasiet* som ger dessa störst utrymme. Hela 14 % av kapitlet om judendomen rör judiska högtider i *Religion 1 för gymnasiet*. Det är en markant skillnad från *Religionskunskap för gymnasiet* där den enda förekommande högtiden är sabbaten och där framställningen av den endast upptar 2 % av hela judendomskapitlet. I *Religion och livet* upptar högtidsframställningarna 6 % av judendomskapitlet. Här omnämns alla de högtider jag undersöker. Sabbaten beskrivs dock inte, vilket skiljer sig från *Religion 1 för gymnasiet* där sabbaten framställs i ett eget avsnitt.

Utifrån tabellen i Appendix 3 blir även skillnader och likheter uppenbara vad gäller antalet judiska högtider som omnämns i respektive lärobok: I *Religion och livet* förklaras sex judiska högtider. Dessutom omnämns sabbatsdagen, dock utan någon förklaring, vilket är anledningen till att jag väljer att omsluta krysset med en parentes i tabellen. I *Religionskunskap för gymnasiet* framställs däremot enbart sabbaten och inga andra högtider. I *Religion 1 för gymnasiet* framställs samtliga av de åtta högtider jag studerar. Dessutom omnämns och beskrivs fyra andra judiska högtider i *Religion 1 för gymnasiet*.⁷⁶

I följande avsnitt ska urvalet av framställningar av respektive högtid jämföras mer i detalj. Det ska så framgå vad läroboksförfattarna valt att förklara om de olika judiska högtiderna.

⁷⁵ Se Appendix 2 på s 56.

⁷⁶ Se Appendix 3 på s 57.

4.3 En jämförelse av innehållet i framställningarna av de olika högtiderna

Målet med detta avsnitt är att urskilja vad läroboksförfattarna har valt att åskådliggöra rörande de olika judiska högtiderna för att se vilka kunskaper var och en av dem kan ge. Det ger således ett tillfälle att tolka urvalet i respektive lärobokstext.

Min utgångspunkt är den som Durkheim förespråkade vid religionsvetenskapliga studier, nämligen att religionens funktion bör studeras och inte bara dess ursprung.⁷⁷ Jag utgår också från Grenholms förklaring om att handlingar och beteenden inom religionen utgör en av dess viktiga grunddelar. Min främsta utgångspunkt är dock Illmans teori om att högtiderna utgör kärnan, eller hjärtat i judendomen, som finns beskrivet i avsnittet ”Teorier om religiösa handlingar”, tidigare i uppsatsen.⁷⁸

Den judiska påsken (Pæsach)

I *Religion och livet* (2007) får man veta att osyrat, ojäst, bröd brukar ingå i måltiden under påsken och att man äter det för att minnas att de som flydde från Egypten inte hann låta sitt bröd jäsas. Påsken beskrivs här som ’kanske den största högtiden’. I *Religion 1 för gymnasiet* (2012) finner man en liknande beskrivning; ”Viktigast är kanske påskhögtiden, pesach.”⁷⁹ I *Religion och livet* förklaras att påsken handlar om folkets befrielse från Egyptens slaveri. Den framställs som ett tillfälle att minnas något som hände tidigt i judendomens historia och som man ser tillbaka på. I *Religion 1 för gymnasiet* förklaras att det viktigaste med påsken för många judar idag är att Gud befriade sitt folk från Egypten, samt att Gud fortfarande befriar ur förtryck och orättvisa. Uppfattningen att Gud har valt ut judarna som sitt folk och att Gud ännu bryr sig om att de inte förtrycks eller behandlas orättvist involveras i den framställning som görs i *Religion 1 för gymnasiet* till skillnad från den som görs i *Religion och livet*.

I *Religion och livet* omnämns flykten från Egypten som en händelse som enligt tradition brukar dateras till 1200-talet f.Kr. Även denna datering finner man i *Religion 1 för gymnasiet* där det beskrivs att man inte säkert kan veta om Mose har funnits som historisk person, men att vissa händelser i Egypten på 1200-talet f.v.t. kan sammankopplas med de händelser som judendomens texter beskriver. Även här framgår det alltså att berättelsen om uttåget ur Egypten finns att läsa om i judendomens texter. Återigen beskrivs det i *Religion och livet* att påsken är en högtid för att minnas det tillfälle då man flydde från Egypten i hast. Befrielsen från slaveriet förklaras också vara det påsken handlar om.

Detta skiljer sig något från det perspektiv som antas i *Religion 1 för gymnasiet* där påsken förklaras i samband med beskrivningar av judarna som det utvalda folket. Det berättas återigen om hur Gud väljer att ingripa och ställa saker till rätta för sitt folk i vissa situationer genom historien.⁸⁰ Här nämns det också explicit att Gud utväljer Mose och ger honom uppdraget att befria det judiska

⁷⁷ Boglind, *Kapital*, 256.

⁷⁸ Se s 17-19.

⁷⁹ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 67.

⁸⁰ Idem., 55.

folket från slaveriet. I denna framställning är Guds egenskaper ännu en gång mer framträdande än i de framställningar som rör påsken i *Religion och livet*. Författarna till *Religion 1 för gymnasiet* har alltså valt att väva in Guds egenskaper i förklaringarna till skillnad från framställningarna av påsken i de båda andra läroböckerna. Förutom dessa porträtteringar av Gud hänvisas det även till 'judendomens texter' när det beskrivs vidare hur Mose ledde judarna ut ur Egypten och genom Sinaiöknen. I *Religion och livet* sker inga liknande källhänvisningar. Det är också värt att notera, eftersom de källhänvisningar som sker i *Religion 1 för gymnasiet* inte förser läsaren med mer precis information än att det går att läsa om påsken i 'judendomens texter'.

I *Religion 1 för gymnasiet* får man veta att den judiska påsken heter Pæsach. Detta får man inte veta i framställningen av påsken i *Religion och livet*.

I *Religion och livet* får man veta att påsken inleds med sederaftonen, vilken beskrivs vara en kväll då ingen jude ska behöva vara ensam. Familj, släkt och vänner träffas för en måltid tillsammans och de maträtter som man äter har alla en symbolisk anknytning till flykten från Egypten. I *Religion 1 för gymnasiet* får man däremot veta att de två första kvällarna under påsken kallas sederaftnar och att man under dem ska äta särskild mat som påminner om befrielsen från slaveriet i Egypten. Det handlar alltså i den senare läroboken om två aftnar och inte enbart om en. Varför det skiljer sig mellan läroböckerna kan förklaras av att man i *Religion och livet* tycks utgå från hur påskfirandet ser ut i Israel och inom reformjudendomen. Där varar högtiden i sju dagar, till skillnad från de åtta dagar högtiden varar i diasporan. Traditionen som innefattar den kortare högtiden, om sju dagar, medför att man enbart firar en kväll som sederafton.⁸¹ I båda läroböckerna framställs sederaftonen/aftnarna som ett tillfälle då man firar tillsammans med familj och vänner. I *Religion 1 för gymnasiet* nämns det dessutom att firandet följer en särskild ordning samt att det yngsta barnet frågar varför man firar Pæsach och hufadern svarar och förklarar.⁸² Denna information saknas i framställningen av påsken i både *Religion och livet* och i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) där inte påsken omnämns alls. I *Religion och livet* får man veta att påsken firas i 'mars-april'. Detta är lite mer preciserat i jämförelse med informationen om tiden för firandet i *Religion 1 för gymnasiet* där det enbart framgår att påsken firas på våren. *Religion och livet* förklarar också betydelsen av ordet 'påsk' mer utförligt än *Religion 1 för gymnasiet*. Man får veta att det betyder 'går förbi' eftersom dödsängeln som skulle döda de förstfödda i Egypten gick förbi judarnas hus.⁸³ Detta är de skillnader och likheter i framställningarna av påskhögtiden som blir synliga genom en jämförelse av läroböckerna.

⁸¹ Andersson & Peste, *Mosaik*, 34.

⁸² Ring, *Religion*, 67.

⁸³ Idem., 82.

Veckofesten (Shavu'ot)

I *Religion och livet* (2007) får man veta att veckofesten firas i 'maj-juni' och att det görs till minne av att judarna blev tilldelade de tio budorden av Gud. I *Religion 1 för gymnasiet* (2012) får man veta att veckofesten heter Shavu'ot och att den firas sju veckor efter påsken. Veckofesten beskrivs i *Religion 1 för gymnasiet* dels som en skördefest och dels som en högtid då man minns hur Mose tog emot de tio budorden från Gud på Sinaiberget. I *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) finner man inte någon framställning av veckofesten.

Lövhyddohögtiden (Sukkot)

I *Religion och livet* (2007) åtföljs den svenska högtidsbenämningen lövhyddohögtiden av det hebreiska namnet Sukkot. Man får veta att den firas i 'september-oktober' och att vandringen i öknen från Egypten till Kanaans land är den historiska händelse som ligger till grund för högtiden. Under ökenvandringen stannade folket till vid oaser och bodde i hyddor. Att bygga små hyddor av löv där man festar och umgås utgör ett inslag under firandet av högtiden, kan man läsa.⁸⁴ Här ger *Religion och livet* en mer detaljerad bild av innehållet i högtidsfirandet än vad som ges i *Religion 1 för gymnasiet* (2012). I den senare får man inte veta varför högtiden kallas lövhyddohögtiden, men däremot får man veta att det judiska folket vandrade i Sinaiöknen i fyrtio år och att Gud tog hand om dem.⁸⁵ Också här porträtteras Gud i egenskap av omsorgsfull. Gud blandas inte in i de förklaringar som *Religion och livet* ger. Inte heller denna högtid omnämns i läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* (2009).

Nyårsdagen (Rosh Ha-Shana) och försoningsdagen (Jom Kippur)

I *Religion och livet* (2007) förklaras nyårsfesten och försoningsdagen tillsammans. De förklaras vara två högtider som båda firas i september med tio dagars mellanrum. Man får veta att nyårsfesten firas för att det var då världen skapades och att försoningsdagen existerar för att människan under den dagen ska försonas med Gud och sina medmänniskor.⁸⁶ Här finner man dessutom det hebreiska ordet, Jom Kippur, i samband med framställningen.

I *Religion 1 för gymnasiet* (2012) förklaras det att det judiska nyåret som kallas Rosh Ha-Shana firas i september. *Religion 1 för gymnasiet* ger till skillnad från *Religion och livet* läsaren det hebreiska ordet även för nyårsdagen. Dessutom beskrivs det i *Religion 1 för gymnasiet* att nyårsfirandet innebär tio botdagar under vilka man ska tänka över det år som gått och be sina medmänniskor om förlåtelse för de fel man gjort. Därefter kan man be Gud om förlåtelse, får man veta. Denna procedur framgår inte i *Religion och livet*. De tio botdagarna avslutas med den stora försoningsdagen som även i *Religion 1 för gymnasiet* beskrivs heta Jom Kippur. När dessa framställningar är avslutade poängterar författarna till *Religion 1 för gymnasiet* att årets första högtider, till skillnad från många andra judiska högtider, inte är knutna till några berättelser ur det

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 55.

⁸⁶ Ring, *Religion*, 82.

judiska folkets historia.⁸⁷ Denna sistnämnda information ger inte läsningen av *Religion och livet*. I *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) finner man inga framställningar av varken det judiska nyåret eller försoningsdagen.

Sabbaten (Shabbat)

I *Religion och livet* (2007) finner man en lista över de tio budorden. Det tredje budordet är formulerat på följande sätt: ”Tänk på att hålla sabbatsdagen helig.”⁸⁸ Det är det enda som nämns om sabbaten i kapitlet om judendomen. Till skillnad från de tidigare beskrivna högtiderna är *Religion och livet* alltså inte särdeles informativ rörande sabbaten. Detta är uppseendeväckande om man tar med bokförlagets egen presentation av läroboken i analysen. Liber presenterar nämligen *Religion och livet* som en bok som ”ger grundfakta, möjliggör jämförelser och som betonar religionsutövning i praktiken.”⁸⁹ Sabbaten tycks inte ingå i denna praktiska religionsutövning. Däremot innehåller *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) framställningar av sabbaten, vilket också är värt att notera då läroboken inte ger någon information om de övriga högtiderna. I *Religionskunskap för gymnasiet* kan man som sagt finna en formulering i samband med de tio budorden. Det står att läsa om det tredje budordet: ”Var sjunde dag ska hon fira som Guds vilodag. Då ska hon avstå från allt arbete.”⁹⁰ Detta är det första som sägs om sabbaten och även den allra första formulering som närmar sig en judisk högtid i kapitlet om judendomen i *Religionskunskap för gymnasiet*, även om ordet sabbat inte uttrycks explicit.

Även i *Religion 1 för gymnasiet* (2012) beskrivs sabbaten i samband med att de tio budorden framställs. Det står att Mose fick ta emot de regler som Gud ville att de skulle hålla sig till. Man kan här läsa att ”de ska hålla vilodagen helig”.⁹¹ Precis som i *Religion och livet* kan man alltså skönja sabbaten i omnämmandet av vilodagen utan att just ordet ’sabbat’ uttrycks explicit.

Arbetsförbudet som gäller under sabbaten beskrivs senare i kapitlet om judendomen i *Religionskunskap för gymnasiet* också. Det står beskrivet att arbete är förbjudet på sabbaten, judarnas gudstjänstdag. Att spela instrument betraktas som ett slags arbete, vilket i sin tur har lett till att det inte finns någon orgel i ortodoxa synagogor.⁹² Även i *Religion 1 för gymnasiet* förklaras det att man inte arbetar på sabbaten. Man vilar istället och är tillsammans med familj, släkt och vänner.⁹³

I *Religionskunskap för gymnasiet* förklaras det att sabbaten inleds på fredagen med en kvällsgudstjänst. Efter gudstjänsten äter man en måltid med hela familjen. Eftersom det är förbjudet att åka iväg på sabbaten blir det ett tillfälle att vara tillsammans. Veckans viktigaste gudstjänst hålls

⁸⁷ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 65-66.

⁸⁸ Ring, *Religion*, 87.

⁸⁹ Liber Förlag AB, *Kursläromedel*, <http://www.liber.se/Gymnasium/Hogskoleforberedande-amnen/Religionskunskap/Religionskunskap-1/Kurslaromedel/Religion-och-livet/> (Hämtad 2013-05-13).

⁹⁰ Alm, 54.

⁹¹ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 57.

⁹² Alm, *Religionskunskap*, 57.

⁹³ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 65.

på lördagsmorgonen.⁹⁴ Framställningen är kort i jämförelse med den som förekommer i *Religion 1 för gymnasiet* där det står att sabbaten börjar vid solnedgången på fredagskvällen och att de som vill kan delta i en gudstjänst i synagogan redan då. Man får veta att sabbaten inleds med att kvinnan i familjen ber en bön och tänder två ljus i hemmet. Om det inte finns någon kvinna i hemmet får en man göra det istället. Sedan äter man en sabbatsmåltid med familjen och vänner, beskrivs det. Man äter då särskilt flätat bröd, dricker vin och god mat. Sång, musik och historieberättande hör också till måltiden. På lördagsmorgonen hålls den viktigaste av veckans gudstjänster i synagogan och på lördagskvällen avslutas att sabbaten med en ceremoni.⁹⁵ Till skillnad från i *Religionskunskap för gymnasiet* nämns det inte i *Religion 1 för gymnasiet* att det är förbjudet att resa bort under sabbaten.

I *Religionskunskap för gymnasiet* förklaras det att man under sabbaten är glad och tacksam för den goda skapelsen och för befrielsen från slaveriet i Egypten. Det förklaras också att många judar ser glädjen över skapelsen och vilan som det viktigaste i firandet av sabbaten.⁹⁶ I *Religion 1 för gymnasiet* nämns det inte vad som är den vanligaste uppfattningen om sabbatens betydelse bland sabbatsfirande judar. Däremot beskrivs det varför man firar sabbat inom judisk tradition. Det berättas att Gud skapade allting på sex dagar och på den sjunde dagen vilade Gud och kände glädje över skapelsen. Människan ska följa Guds exempel och firar därför sabbat en gång varje vecka. Det blir således en vilodag till minne av att Gud har skapat jorden och människan. Betoningen på Gud som skaparen framgår tydligare här än i de redovisningar av sabbaten som går att finna i *Religionskunskap för gymnasiet*.

Övriga fester

Purim beskrivs enbart i *Religion 1 för gymnasiet* (2012) och inte i de andra två läroböckerna. I *Religion 1 för gymnasiet* sker framställningarna av Purim i samband med att det nämns att Gud har räddat sitt folk från många lidanden. Även i denna framställning lyfts Guds egenskap som räddare fram.

Tempelinvigningsfesten är den sista högtid som beskrivs i det avsnitt som behandlar högtider i läroboken *Religion och livet* (2007). Också här skrivs det hebreiska ordet Chanukka ut. Man kan läsa att tempelinvigningsfesten är en efterlängtd högtid för barnen, att den firas i december och att den pågår i åtta dagar. Ett ljus tänds för varje dag, till minne av att templet återinvigdes i Jerusalem på 100-talet f.Kr. Att barnen får presenter nämns också.

I *Religion 1 för gymnasiet* beskrivs tempelinvigningsfesten, Chanukka, som ytterligare en av de judiska högtider med historisk bakgrund. Den firas till minne av att templet i Jerusalem återinvigdes år 164 f.v.t.⁹⁷ Här ger alltså *Religion 1 för gymnasiet* en mer specifikt årtal än vad som gavs i *Religion och livet*. Dessutom får man veta en annan bakgrund till de åtta ljusen som tänds i ljusstaken, nämligen i berättelsen om oljan som skulle hålla ”evighetslågan” brinnande i templet.

⁹⁴ Alm, *Religionskunskap*, 61.

⁹⁵ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 65.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Idem., 66.

Framställningarna skiljer sig alltså på denna punkt. Men liksom i *Religion och livet* får man läsa att den sista dagen innebär en fest då barnen får presenter.

I *Religion 1 för gymnasiet* beskrivs sedan att Chanukka firas i december, ungefär samtidigt som de kristna firar jul. Vissa religionsforskare menar att den kristna traditionen med adventsljusstakar inspirerats av ljusstaken vid Chanukka, samt att den judiska traditionen att ge barn presenter under Chanukka inspirerats av det kristna julfirandet.⁹⁸ Denna parallelldragning till kristendomen är unik i sammanhanget. Det är det enda tillfälle i judendomskapitlet i *Religion 1 för gymnasiet* där en företeelse inom judendomen kopplas samman med en företeelse inom kristendomen. Någon liknande parallelldragning går inte att finna i varken *Religion och livet* eller i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) i kapitlen om judendomen. I *Religionskunskap för gymnasiet* finner man inte heller några omnämningar av tempelinviigningsfesten.

4.4 Judisk historia, judisk tro eller judiska högtider

Som vi tidigare har sett föreslår Illman tre tillvägagångssätt för att beskriva judendomen så heltäckande som möjligt. Förenklat ser de ut såhär: 1. Följa den historiska utvecklingen och samtidigt sträva efter att göra judendomens centrala riktningarna tydliga. 2. Göra en systematiskt sammanställning av judendomen utifrån judisk tro där man beskriver bestämda läror och föreställningar. 3. Basera framställningen av judendomen på festkalendern och belysa innehållet i de centrala högtiderna.

Utifrån dessa tre strategier ska jag nu analysera de olika läroböckernas kapitel där judendomen behandlas för att avgöra om framställningarna i respektive kapitel främst behandlar judendomens historiska utveckling, judisk tro eller judendomens centrala högtider.

4.4.1 *Religion och livet* (2007)

Om man börjar med framställningarna av judendomen i *Religion och livet* (2007) kan man argumentera för att Ring blandar de tre perspektiven. Initialt förklaras judendomen utifrån ett historiskt perspektiv. Det ser man i författarens val av att i inledningen framställa det judiska folkets historia från patriarkernas tid och framåt.

Framställningarna av de tre stora riktningarnas särdrag tyder också på att man valt metoden som bygger på ett historiskt perspektiv. Här tänker jag främst på det som beskrivs om ortodoxa judar som försöker hålla fast vid alla gamla regler medan konservativa håller sig till de regler som hänger ihop med de stora högtiderna och de liberala som ser de flesta av de gamla reglerna som bundna vid sin tid och som inaktuella idag. I förklaringen av de konservativas förhållningssätt sammanvävs dock det historiska perspektivet med det som går ut på att förklara judendomen utifrån dess högtider. Det står i vilket fall som helst klart här att det innehåller en antydning om att man förhåller sig till högtidsreglerna på olika sätt beroende på vilken riktning av judendomen man tillhör.

⁹⁸ Idem., 67.

Bilden på det osyrade brödet och den tillhörande bildtexten signalerar att läroboksförfattaren också använder sig av den strategi som går ut på att skapa en bild av judendomen utifrån de centrala högtiderna. Förutom detta ser man också tydliga tecken på att det systematiska alternativet anammats i vissa beskrivningar. Dessa blir delvis synliga i redogörelserna för Tanakh och Talmud och i det som behandlar judarnas religiösa plikter.

Framställningarna av den judiska tron på Gud, människans möjligheter och meningen med livet, uppfattningarna om att judarna är Guds utvalda folk vad som krävs för att man ska räknas som jude tyder också på att man närmar man sig judendomen utifrån judisk tro och bestämda läror på detta systematiska sätt.

Mest framträdande blir dock det systematiska sättet att beskriva judendomen utifrån dess tro och läror i judendomskapitlets andra del där de sju tematiska utgångspunkterna strukturerar innehållet.⁹⁹ Här nämns varken något som hör till historien eller något som beskriver högtiderna, vilket gör att det som beskriver tron och lärorna dominerar.

I sammanhanget där sabbatsbudet dyker upp, ”Tänk på att hålla sabbatsdagen helig”, ligger fokus på den judiska läran, och inte på de rituella handlingar som sabbaten innebär.¹⁰⁰

Som redan blivit tydligt i analysen finns det tydliga indicier på att man också valt att framställa judendomen genom dess högtider, och då främst i avsnittet som enbart behandlar högtider. Det innebär som sagt att framställningarna av judendomen sker utifrån alla de tre alternativ Illman föreslog. Det är dock värt att poängtera att det inte är alternativet som går ut på framställningarna av de centrala högtiderna som väger tyngst utan snarare det som prioriterar framställningar av judisk tro och bestämda läror.

4.4.2 *Religionskunskap för gymnasiet (2009)*

Vad gäller *Religionskunskap för gymnasiet (2009)* är det uppenbart att läroboksförfattaren i första hand väljer att skildra judendomen utifrån dess historia.

Kapitlet om judendomen inleds med historiska berättelser om judarna på Gamla testamentets tid. Perspektivet blandas med det som utgår från judisk tro och beskrivningar av lärorna. Man kan se ett exempel på det i presentationen av det tredje budordet. Det blir således budordet som utgör grunden för de kommande upplysningarna gällande sabbaten, vilket betyder att de framställningar som senare görs av sabbaten hela tiden återkopplar till den judiska läran ”Var sjunde dag ska hon fira som Guds vilodag. Då ska hon avstå från allt arbete.”¹⁰¹

Förklaringarna om judarna som Guds utvalda folk och om Gamla testamentet och vetenskapen samt om templet och profeterna hör också till den systematiska metod Illman beskriver. I avsnittet om templet och profeterna kan man läsa att templet som byggdes i Jerusalem på 900-talet f.Kr. under många hundra år fungerade som en medelpunkt för judarnas religion, och att det var där man

⁹⁹ *Livet, Etik och moral, Kärlek, Samhälle – religion, Mystik, Ondska och Döden*, vilka tidigare omnämndes på s 20.

¹⁰⁰ Ring, *Religion*, 87.

¹⁰¹ Alm, *Religionskunskap*, 54.

firade de stora högtiderna.¹⁰² Detta hör tydligt hemma i det alternativ där den historiska utvecklingen beskrivs. Man får inte veta något om vilka högtider det var som firades i templet och inte heller hur firandet av dem gick till.¹⁰³

De senare redogörelserna för hur judendomen gick från offerreligion till lagreligion i samband med templets förstörelse och att det innebar en vändpunkt i det judiska folkets liv hör till det historiska perspektivet. Det konstaterande som säger att man inte längre kunde offra i templet vilket gjort det desto viktigare att utförligt kunna följa allt annat som lagen föreskriver, utgör ännu ett tydligt tecken på att de första två alternativ som Illman föreslagit är de som används här.¹⁰⁴

Sammanfattningsvis är det således uppenbart att läroboksförfattaren genomgående har låtit det alternativ som bygger på ett historiskt perspektiv prioriteras i *Religionskunskap för gymnasiet*.

Läroboksförfattaren väljer också att göra judendomens centrala riktningarna med sina särdrag framträdande vilket markerar att den systematiska framställningsstrategin används. Jag tänker här närmast på förklaringarna som handlar om ortodoxa synagogor där det inte finns någon orgel eftersom att instrumentspelande är ett arbete, vilket är förbjudet på sabbaten.

Efter att ha studerat framställningarna i judendomskapitlet i *Religionskunskap för gymnasiet* kan man alltså inte huvud taget tala om att högtiderna fungerar som ledsagare när läsaren ska skapa sig en bild av judendomen. Den metod som Illman uttryckligen rekommenderar används inte för att framställa judendomen i denna lärobok. Det tycks snarare som att läroboksförfattaren förlorar de judiska högtiderna ur sikte, till förmån för framställningar utifrån de två andra perspektiven.

4.4.4 Religion 1 för gymnasiet (2012)

Även i läroboken *Religion 1 för gymnasiet* (2012) kan man se drag av Illmans alternativ för judendomsframställningar som bygger på det historiska perspektivet. Man kan se tendenser till detta i kapitlets inledande del där det utifrån de äldsta källorna beskrivs hur myter och riter utformats.¹⁰⁵

Här görs nedslag i tiden alltifrån judendomens början med berättelsen om Abraham, följt av berättelsen om Mose och uttåget ur Egypten. Berättelsen om uttåget och att det utgör innehållet för påskfirandet visar dock att läroboksförfattarna har anammat Illmans idé om att blanda det historiska perspektivet med det perspektiv som bygger på skildringar av judiska högtider. Så gäller även för den fortsatta beskrivningen om att Sukkot firas för att man ska minnas vandringen i Sinaiöknen och att Purim firas för att man ska minnas den historiska händelse då Ester med Guds hjälp räddade judarna från förintelsen. Även berättelsen om templets återinvigning och underverket som skedde med oljan i samband med den tyder på att det som utgör Illmans tredje metod för framställningar av judendomen används.

Man kan också se att det historiska perspektivet kombineras med den systematiska redogörelsen för judisk tro i framställningarna. Detta blir tydligt i de återkommande porträtteringarna av Guds

¹⁰² Idem., 55.

¹⁰³ Illman, *Judendomen*, 12.

¹⁰⁴ Alm, *Religionskunskap*, 55.

¹⁰⁵ Illman, *Judendomen*, 12.

egenskaper och Guds ingripanden i samband med att högtiderna redovisas kort. Uppfattningen av Gud och bitar av den judiska historien uppenbarar sig således genom framställningarna av de olika högtiderna. Författarna till *Religion 1 för gymnasiet* tycks använda sig av den metod som Illman rekommenderar genom att basera kartläggningen av judendomen på högtiderna och innehållet i var och en av dem. Den totala presentationen av judendomen kan också ses ske i enlighet med det tillvägagångssätt Illman anser vara det ultimata. Nämligen genom att låta framställningar av högtiderna innefatta historiska beskrivningar och förklaringar av judisk tro och judiska läror. Alla tre perspektiv inkluderas här genom att den största tyngden läggs på judiska högtider.¹⁰⁶

Konklusion

I *Religion och livet* (2007) framställs judendomen utifrån alla de tre perspektiv Illman föreslår. Det är det tillvägagångssätt Illman rekommenderar. Det tycks dock som att beskrivningar som handlar om judisk tro och bestämda läror prioriteras högst. Dessa beskrivningar görs kanske på bekostnad av framställningar av sabbatsfirandet. Att förlora sabbaten ur sikte kan inte, utifrån Illman, ses som ett ultimata sätt att beskriva judendomen på. I *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) beskrivs enbart sabbaten av alla judiska högtider. Judendomen framställs här mer som bestående av tro och läror som vuxit fram under en historisk utveckling där olika judiska riktningar ingår. Högtiderna har nästan helt utelämnats vilket strider mot Illmans rekommendation.

Författarna till *Religion 1 för gymnasiet* (2012) använder sig av det tillvägagångssätt som Illman ser som det mest fördelaktiga. Här framställs judendomen utifrån alla de tre perspektiv han föreslår. Även om uttrycket är begränsat förloras inte något av perspektiven ur sikte. I presentationen av judendomen har läroboksförfattarna låtit högtiderna innefatta historiska beskrivningar och förklaringar av judisk tro och judiska läror. Alla tre perspektiv inkluderas således här med högtiderna som utgångspunkt.

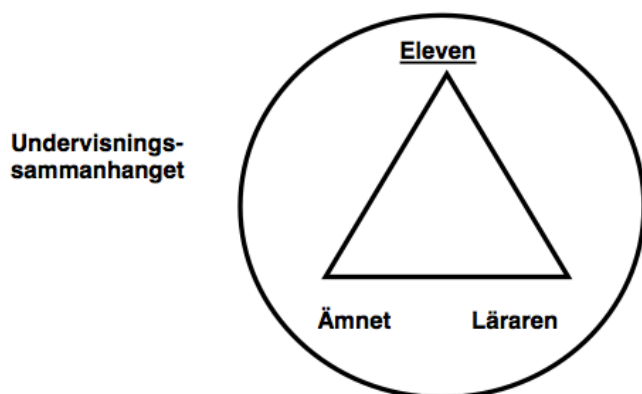
5. Relevans för det didaktiska arbetet

Undersökningen av framställningar av judiska högtider i läroböcker kan sägas böttna i de klassiska didaktiska frågorna; om *vad* undervisningen ska innehålla och *hur* detta ska göras tillgängligt för någon.¹⁰⁷ Vad har då olika framställningarna av judiska högtider i en lärobok för betydelse för undervisningen? För att på ett illustrativt sätt förklara deras betydelse ska jag i detta avsnitt placera in framställningarna av de judiska högtiderna i den didaktiska triangeln för att visa hur undervisningssituationen kan beskrivas.

¹⁰⁶ Idem., 17.

¹⁰⁷ Kroksmark, *Didaktik*, 63.

5.1 Den didaktiska triangeln

Figur 1.

Undervisningssituationen inom Religionskunskap 1 kan illustreras med hjälp av den didaktiska triangeln där *eleverna*, *ämnet* och *läraren* utgör noderna.¹⁰⁸ (Se *Figur 1*.)

Triangeln är omgiven av en cirkel som symboliserar att all undervisning alltid befinner sig i en kontext och påverkas av alla olika faktorer i sammanhanget.¹⁰⁹ I den undervisningssituation som är aktuell för min undersökning läser eleven Religionskunskap 1. Det förutsätts här att eleven har inhämtat kunskaper i religionsämnet under sin utbildning i grundskolan eller motsvarande.¹¹⁰ Läraren ska å sin sida för det första inneha behörighet att undervisa i religionskunskap på gymnasienivå. Utifrån sin profession ska läraren ha förmågan att välja ut kunskapsstoff och undervisningsmetoder som tillsammans gör det möjligt för eleven att nå upp till de kunskapskrav som gäller för Religionskunskap 1 i gymnasieskolan. I undervisningssituationen som här målas upp är ämnesinnehållet judendomen med fokus på framställningar av judiska högtider. Vi ska nu titta närmare på dessa parters förutsättningar och mål i de tre kommande avsnitten.

5.1.1 Eleven

I undervisningssituationen deltar *eleven* som bär på alla möjliga egna erfarenheter av religion. Både i sin familj och i det samhälle den deltar i. Vad kan då framställningar av judiska högtider ha för relevans för eleven i undervisningssituationen? Är det viktigt för eleven att den får ta del av framställningar av judiska högtider när judendomen behandlas i ämnet Religionskunskap 1? I den undervisningssituation där *ämnet* utgörs av Religionskunskap 1 är ett av kunskapsmålen att eleven ska få förståelse för religiösa grupper sårarter. Utifrån Grenholm måste man för att upptäcka dessa religiösa grupper sårarter studera de olika beteenden som utgör delar av religionerna. Det vill säga att man måste studera riter och andra beteenden som svarar mot trosföreställningarna inom den religion man studerar. Dessutom hör det till varje religion en social beståndsdel i form av sociala

¹⁰⁸ *Figur 1* är hämtad från Skolinspektionen, *Litteraturöversikt*, <http://www.skolinspektionen.se/Documents/Kvalitetsgranskning/rela/litteraturöversikt-relgy.pdf>. (Hämtad 2013-04-29), 7.

¹⁰⁹ *Idem.*, s 6.

¹¹⁰ Ämnesplan för Religionskunskap 1 (RELREL01), <http://www.skolverket.se/forskola-och-skola/gymnasieutbildning/amnes-och-laroplaner/> (Hämtad 2013-05-13).

institutioner och gemenskapsformer som styr anhängarnas föreställningar och beteenden. Även denna sociala del måste studeras för att man ska förstå religioner.¹¹¹

Om man applicerar den didaktiska triangeln på en undervisningssituation där judendomen utgör innehållet måste undervisningen ske i enlighet med ämnesplanen som gäller för kursen. I ämnesplanen står det skrivet att eleven ska inhämta kunskaper om religioners (läs judendomens) kännetecken och hur religionen (läs judendomen) tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden. Därför kan man utifrån Grenholm argumentera för att framställningar av de judiska högtiderna motiveras i ämnesplanen.¹¹² Genom att studera judiska högtider kan eleven få kunskaper om den religiösa gruppen judars särart. Därför utgör det ett viktigt kunskapsinnehåll att förmedla till eleverna. Här är det relevant att knyta an till det övergripande mål i läroplanen som gör det klart att skolan har i ansvar att se till att varje elev har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.¹¹³ Anledningen till att läroplanen betonar skolans ansvar att förmedla kunskaper om Sveriges minoritetsgrupper är att dessa grupper sedan lång tid tillbaka inte har haft samma möjligheter som resten av befolkningen. Den rättsliga regleringen av de nationella minoriteternas rättigheter i Sverige har även förtydligats sedan lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk trädde i kraft den 1 januari 2010.¹¹⁴

Nu har alla i Sverige ett ansvar för att utan undantag värna om minoritetsgruppernas särskilt förtydligade rättigheter. Dessa rättigheter innefattar bland annat socialt skydd, utbildning, hälsovård och juridisk kommunikation. Även i språklagen anges särskilt att alla i Sverige har ett ansvar för att skydda och stödja de nationella minoritetsspråken. I enlighet med språklagen ska också de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige, samt barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket, särskilt främjas.¹¹⁵ Det betyder att varje elev som studerar Religionskunskap 1 är delaktig i ansvaret för att skydda och stödja nationella minoriteters möjligheter till att leva i enlighet med, och utveckla, sin kultur. För att kunna ta ett sådant ansvar behövs kunskaper om minoriteterna och när judendomen studeras inom religionsämnet i gymnasieskolan uppstår ett tillfälle för varje elev att få kunskaper om judars religion, kultur, historia och språk. Eftersom judiska högtider ingår i den judiska kulturen och firas med anledning av historiska händelser enligt traditionen är det högst relevant att framställningar av judiska högtider finns med i den undervisning de tar del av i ämnet Religionskunskap 1.

Utifrån Illman är framställningar av de judiska högtiderna relevanta eftersom han menar att judendomens kännetecken blir tydligast om man utgår ifrån det rituella året och studerar

¹¹¹ Grenholm, *Religion*, 105.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ämnesplan för Religionskunskap 1 (RELREL01), <http://www.skolverket.se/forskola-och-skola/gymnasieutbildning/amnes-och-laroplaner/rel?subjectCode=REL&lang=SV> (Hämtad 2013-05-13).

¹¹⁴ Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, <http://www.manskligarattigheter.se/rattigheter-for-nationella-minoriteter>. (Hämtad: 2013-05-20).

¹¹⁵ Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20090724.HTM>. (Hämtad: 2013-05-20).

festkalendern. Framställningarna av dem gör det möjligt för eleven att få den fylligaste bilden av religionen. Genom att studera judiska högtider kan man i ett sammanhang där tiden och utrymmet är begränsat få en grundläggande förståelse för hur judars identitet som individer och som grupp formas i förhållande till sin religion. Framställningar av judiska högtider involverar nämligen även introduktioner till judisk tradition, judiska händelser i historien och i nutid, vilka också är grundade i judendomens skriftliga tradition, menar Illman.

I läroplanen som gällde när läroböckerna *Religion och livet* (2007) och *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) skrevs är ett av kunskapsmålen att eleven ska kunna relatera religioners och andra livsåskådningars uttrycksformer, tro och idéer till problemsituationer i vardags- och yrkesliv.¹¹⁶ Denna formulering finns inte med i den nuvarande ämnesplanen för Religionskunskap 1 men är relevant att belysa i sammanhanget. Genom att studera religioners högtider, det vill säga uttrycksformer, ger man eleverna redskap att utveckla förståelse för, och kunskaper om, anledningen till att vissa personer i omgivningen kanske behöver vara lediga från arbete och skola under de helgdagar som deras religioner föreskriver. Trots att denna formulering inte längre finns med i styrdokumentet för undervisning i religionskunskapsämnet utgör den ett väl värt argument för att judiska högtider bör framställas i undervisningssituationen.

5.1.2 Ämnet

Den andra noden, *ämnet* Religionskunskap 1, beskrivs av Skolverket som ett ämne som behandlar hur religioner och livsåskådningar kommer till uttryck i ord och handling och hur människor formulerar och förhåller sig till etiska och existentiella frågor.¹¹⁷ Religionskunskapsämnets innehåll bestäms av ämnesplanen och de olika läroplansmålen, där bland annat det ovannämnda centrala innehållet ställs upp.

Ämnesplanen för Religionskunskap 1 säger ingenting om judendomens högtider eller någon annan religions högtider specifikt. Men om man delar den syn på religiösa handlingar som bland annat Grenholm har redogjort för faller det sig naturligt att läsa in de religiösa handlingarnas betydelse och nödvändighet i vissa formulerade kunskapsmål. För att förstå en religion måste man studera kulten, riten och religiösa handlingar vid sidan av de teoretiska trosuppfattningarna. Därav är det nödvändigt att framställa judendomens högtider i samband med undervisning om judendomen. Bland de kunskapskrav som anges för betyg E i Religionskunskap 1 står det att ”eleven kan **översiktligt** redogöra för och analysera världsreligionerna och några livsåskådningar samt **översiktligt** redogöra för deras kännetecken och uttryck historiskt, i samtiden, i Sverige och i omvärlden.”¹¹⁸

Om man utgår från Durkheim och Grenholm när man studerar världsreligionerna måste religionernas uttryck inkluderas i bilden för att man ska få kunskap om dem. Lika så krävs det att

¹¹⁶ Kursplan för Religionskunskap A, Kurskod: RE1201, www.skolverket.se.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ordet översiktligt är markerat med fetstil i kunskapskraven, Ibid.

världsreligionernas kännetecken och uttryck på något sätt framställs under kursen Religionskunskap 1 för att eleven ska kunna uppnå betyget E.

Utifrån Illman där uppfattningar om riterna och kultens betydelse för förståelsen av judendomen blir belyst kan man vidare argumentera för att eleven inte kommer kunna redogöra översiktligt för judendomens kännetecken och uttryck historiskt, i samtiden, i Sverige och i omvärlden om de judiska högtiderna inte beskrivs i undervisningen.

5.1.3 Läraren

Läraren utgör den tredje noden i den didaktiska triangeln. Läraren har ansvar för att organisera och leda undervisningen. Läraren påverkar elevernas delaktighet, vilka läroböcker som ska användas och gör även det slutliga kunskapsurvalet. Läraren måste bedöma om läroboken som används för undervisningen verkligen fyller den funktion den ämnar göra. Bara för att det förlag som har givit ut läroboken uttrycker att den är lämplig för undervisningen utifrån de styrdokument som reglerar den aktuella kursen som bedrivs, betyder inte det att dess innehåll också kommer ge eleverna allt av centralt innehåll som uttrycks i läro- och ämnesplanen för kursen. Läraren är dessutom ansvarig för att det ska finnas ett tillräckligt underlag för betygssättning under kursen. Förutom det måste läraren vara lyhörd för elevernas erfarenheter och även för deras behov.

6. Slutdiskussion och slutsats

I denna avslutande del kommer en diskussion föras om den undersökning som nu har gjorts. Till en början kommer jag diskutera vilken relevans denna läroboksundersökning kan tänkas ha. Därefter följer en slutdiskussion där jag behandlar vilka konsekvenser resultaten av undersökningen kan ge. I det allra sista avsnittet drar jag slutsatser av de resultat min undersökning har lett fram till. Med dessa slutsatser avser jag besvara de frågeställningar som har varit den avgörande utgångspunkten för hela min studie.

6.1 Relevans

Varje religion innefattar vissa handlingar och ett sätt att bete sig i förhållande till den högre makt som den troende bekänner sig till. Utifrån Grenholm blir dessa handlingar främst synliga i olika religioners former av rit och kult.¹¹⁹ Högtider och riter har hög relevans för att man ska kunna förstå en religion eftersom religioner aldrig kan betraktas som enbart bestående av olika teoretiska övertygelser.

De religiösa handlingarna har även en social betydelse vilket också måste inräknas om man vill få förståelse för olika religioner. Durkheim visar att om man betraktar religionen som funktion blir det tydligt att de religiösa handlingarna stärker den sociala sammanhållningen inom den religiösa gruppen. De avbrott i vardagen som högtider och olika rituella ceremonier innebär har en stärkande

¹¹⁹ Grenholm, *Religion*, 70.

funktion för individen eftersom de får henne eller honom att känna mening och samhörighet. Detta gäller även gruppen som helhet.¹²⁰

Eftersom ett fenomenologiskt perspektiv är betydelsefullt att inkludera för att man ska kunna förstå en religion, vilken än det var må, måste det innebära att religiösa handlingar i form av riter och högtider också måste studeras inom religionskunskapsämnet om man vill få en förståelse för judendomen. Detta är anledningen till att jag har valt att studera framställningar av judiska högtider i de läroböcker som utgör materialet i min undersökning. Det är också det religionsfenomenologiska perspektivet som motiverar varför jag lutar mig mot Illmans resonemang om vikten av att studera judendomen i ljuset av dess högtider när jag analyserar de olika lärobokstexterna.

Jag har tidigare visat att ämnesplanen för ämnet Religionskunskap 1 anger att undervisningen om världsreligionerna ska innehålla beskrivningar av deras respektive kännetecken och hur de på olika sätt tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden.¹²¹ Det är värt att tillägga att i den kursplan som gällde när två av undersökningens läroböcker skrevs finner man att ett mål med undervisningen är att eleverna ska få kunskaper om hur man inom olika religiösa traditioner handlar och tänker.¹²² Dessa formuleringar pekar ut relevansen i min undersökning av judiska högtidsframställningar i läroböcker som är avsedda att användas för undervisning inom samma kurs.

Utifrån styrdokumentet gäller det också att undervisningen inom Religionskunskap 1 ska vara saklig och allsidig. En allsidig undervisning tror jag, förutom dess autonoma värde, är ett villkor för att skolan ska kunna främja den förståelse och förmåga till inlevelse som också uttrycks i läroplanen.

Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.¹²³

Här menar jag att beskrivningar av religiösa handlingar i form av högtider och riter har en funktion att fylla när man behandlar de olika världsreligionerna i undervisningen inom religionskunskapsämnet. Med ett religionsfenomenologiskt perspektiv involverat i undervisningen om judendomen får man ett ypperligt tillfälle att med medvetenhet förmedla förståelse för och kunskaper om judarna som den erkända nationella minoritet de utgör i Sverige till eleverna. Genom att särskilt studera judiska högtider och rituella inslag ger man eleverna möjlighet att ta del av judars religion, kultur, historia och språk. Om de judiska högtiderna däremot inte framställs i undervisningen där judendomen behandlas vill jag hävda att judars situation som nationell minoritet

¹²⁰ Boglind, *Kapital*, 256.

¹²¹ Ämnesplan för Religionskunskap 1, Kurskod: RELREL01, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-21).

¹²² Kursplan för Religionskunskap A, Kurskod: RE1201, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-21)

¹²³ Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, <http://www.skolverket.se> (Hämtad 2013-05-22).

inte blir förklarad fullt ut i den situation där den kanske är som mest naturlig att behandla. Stora bitar av den judiska kulturen förloras nämligen om man inte beskriver att den judiska tron och traditionen går hand i hand med innehållet i dess religiösa riter och högtider.

Det är alltså relevant att integrera framställningar av judiska högtider i beskrivningar av judendomen för att garantera att undervisningen inte strider mot det som anges i läroplanen om ett särskilt uppmärksammande av de erkända nationella minoritetsgrupperna och inte heller går emot de internationella konventioner som handlar om judars särskilda skydd och stöd som utsatt minoritetsgrupp i Sverige.

6.2 Slutdiskussion

Det är alltså inte lite som försummas om de judiska högtiderna inte framställs i undervisningen om judendomen.

I en artikel i tidskriften *Religion och livsfrågor* beskriver Olof Sundqvist att ett religionsfenomenologiskt perspektiv i religionsundervisningen öppnar för flera viktiga poänger i beskrivningar av de olika världsreligionerna. Han menar att man genom att låta eleverna studera olika beteenden och uttryck inom en religion möjliggör för både jämförande och tematiska studier där likheter och olikheter mellan olika religiösa fenomen kan bli observerade.

Förutom detta menar Sundqvist att det religionsfenomenologiska perspektivet ger utrymme för en sympatisk inlevelse i andra människors tro och erfarenhet, där respekten för ”den andre” är det centrala.¹²⁴

Jag hävdar att Sundqvists argument för ett mer framträdande religionsfenomenologiskt perspektiv i undervisningen går väl ihop med det läroplanen uttrycker om att all undervisning inom skolväsendet ska främja elevens utveckling av värden som förståelse och medmännisklighet.

Enligt min mening förutsätter ett främjande av elevers förståelse och förmåga till inlevelse som sagt en allsidig undervisning om de religioner som presenteras i kursen Religionsvetenskap 1. Jag vill också hävda att en allsidig undervisning innebär att judiska högtider måste framställas i undervisningen som behandlar judendomen, vilket gör min undersökning av hur dessa högtider faktiskt framställs i de utvalda läroböckerna relevant.

Forskning visar att läroböcker och läromedel fortfarande har en stark ställning i utbildningssammanhang. Det tycks vara ett centralt och inte sällan dominerande inslag i undervisningen trots att lättillgängliga digitala medier, datorer och Internet också används i skolan. Lärare planerar fortfarande sin undervisning främst utifrån det läromedel som finns tillgängligt i skolan. Många lärare menar att läroböcker bidrar till struktur och innehåll i undervisningen.¹²⁵

Följden av detta blir att läroboksförfattares val av innehåll i läroböcker kan komma spela stor roll för undervisningen i de fall läraren inte använder läroböckerna med medvetenhet om deras brister och förtjänster och finner vägar att täcka upp där väsentligt innehåll saknas.

¹²⁴ Sundqvist, ”Perspektiv”, 11.

¹²⁵ Brömssen von & Carlsson, *Läsning*, 30.

Min analys av läroböckerna kan således fungera som ett exempel på hur religionslärare bör förhålla sig till de läroböcker den har att välja mellan när den planerar sin undervisning utifrån de kunskapsmål styrdokumentet ställer upp.

Härenstam skriver om urvalet av kunskapsstoff i en lärobok. Han beskriver att man som läroboksförfattare har ett mycket begränsat utrymme när det kommer till att i ord och bild presentera en religion. Jag menar att läroboksförfattaren tar på sig ett stort ansvar för den bild av judendomen som skapas utifrån urvalet den gör. Läroboksförfattarens val av innehåll i sin lärobok sker alltid utifrån värderingar av vad som är väsentlig kunskap eller inte.¹²⁶ Man får väl anta att läroboksförfattaren förhåller sig till de kunskapsmål styrdokumentet anger för den kurs läroboken är avsedd att användas i. I de fall då framställningar av judiska högtider saknas kan man fundera över hur läroboksförfattaren har resonerat när den gjort sitt urval.

Själv ställer jag mig frågande till urvalet av framställningar av judiska högtider i läroböckerna *Religion och livet* (2007) och *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) som båda är skrivna när den äldre kursplanen var gällande. I kursplanen för den dåvarande kursen Religionskunskap A kan man läsa att eleven efter avslutad kurs ska kunna ”beskriva och förstå hur religion och livsåskådning tar sig uttryck i människors sätt att tänka och handla.”¹²⁷ Utifrån de framställningar som rör religiösa judars sätt att handla i *Religion och livet* (2007) kommer inte eleven kunna beskriva och förstå de handlingar som sabbaten innebär. Om man tittar på de framställningar som rör religiösa judars sätt att handla i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) kommer inte eleven, förutsatt att den enbart tar del av lärobokens beskrivningar, kunna beskriva eller förstå hur judar handlar vid de kalendariska högtiderna. Nej, de kommer kanske inte ens veta att man inom judendomen firar högtider.

En annan viktig aspekt att ta upp här är att om den elev som känner samhörighet med judendomen inte känner igen sig i beskrivningarna av religionens innehåll uppstår en risk att hon eller han tappar förtroendet för det övriga innehållet i läroboken. Dessutom försummas elevens eventuella tidiga erfarenheter av vad en religion består av.

Härenstam menar att en läroboksförfattare måste ha starka skäl för sitt urval, ur ett allsidighets- och saklighetsperspektiv, för att inte riskera att läroboken ifråga motverkar centrala värderingar i läroplanerna.¹²⁸ Om beskrivningar av vissa religiösa högtider saknas i en lärobok kan man fundera över vad urvalet indikerar på. Ett antagande skulle kunna vara att läroboksförfattaren inte ser dessa högtider som viktiga. Eller i alla fall inte värda att prioritera framför annat kunskapsstoff.

Det ligger alltså till sist i lärarens ansvar att bedöma om den lärobok som används för undervisningen verkligen fyller den funktion den ämnar göra. Bara för att det förlag som har givit ut läroboken uttrycker att den är lämplig för undervisningen utifrån de styrdokument som reglerar den aktuella kurs som bedrivs, betyder inte det att dess innehåll också kommer ge eleverna allt av centralt innehåll som uttrycks i läro- och ämnesplanen för kursen.

¹²⁶ Härenstam, *Värdegrund*, 8.

¹²⁷ Kursplan för Religionskunskap A, Kurskod: RE1201, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-21).

¹²⁸ Härenstam, *Värdegrund*, 6.

Staffan Selander pekar på precis detta att läraren idag har ett stort ansvar för att tolka läroplanen och ämnesplanen, vilket i sin tur leder till ett ytterligare ansvar för att designa undervisningen därefter.¹²⁹

Som lärare kan det kännas tryggt och ibland till och med nödvändigt att ha en lärobok att luta sig mot för att garantera att eleverna har chans att uppnå de mål som anges i läroplanen och ämnesplanen. Av min undersökning att döma utgör dock inte läroböcker alltid en garanti för detta.

Jag menar att den som i profession av lärare avser använda en viss lärobok, måste granska innehållet i den kritiskt innan hon eller han låter den bidra till strukturen och innehållet i sin undervisning. I detta avseende är min undersökning av de tre läroböckerna *Religion och livet* (2007), *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) och *Religion 1 för gymnasiet* (2012) relevant.

Jag skulle vilja hävda att om man som lärare använder sig av en lärobok som är avsedd för undervisning inom Religionskunskap 1 där framställningar av judiska högtider saknas i judendomskapitlet är det en överdrift att betrakta denna lärobok som ett dugligt hjälpmedel för undervisningen eftersom den kan tolkas strida mot en mängd av de värderingar och kunskapsmål som uttrycks i läroplanen. Detta hör ihop med det Grenholm förklarar att en religion innehåller:

Till en religion hör vissa övertygelser om det mänskliga livet, verklighetens beskaffenhet och vad som är gott och rätt. Samtidigt förenas religionen med en känsla av beroende i relation till en eller flera högre makter. Religionen tar sig också uttryck i vissa beteenden, exempelvis olika former av kult, rit och socialt engagemang. Dessutom hör till religionen vissa sociala gemenskapsformer inom vilka människor samverkar för att uppnå gemensamma mål.¹³⁰

En religion rymmer övertygelser som den troende håller för sanna, men att den också kännetecknas av en känsla av starkt beroende. Jag tror att många religiösa judar känner att de är beroende av sina högtider och håller fast vid traditionerna kring dem för att göra sin religiösa övertygelse konkret både för sig själva, för sin judiska gemenskap och för omvärlden. Därför måste alla de delar av religionen som Grenholm omnämner bli synliggjorda i undervisningen om judendomen för att det ska kunna sägas vara en allsidig bild som förmedlas till eleverna. Detta gäller naturligtvis vilken religion man än behandlar inom Religionskunskap 1 i gymnasieskolan.

Om judarnas gudstjänstdag sabbaten eller den judiska påsken och befrielsen från slaveriet, som på många håll beskrivs som judendomens största högtid, inte omnämns i ett kapitel som behandlar judendomen kan man argumentera för att det är lika uppseendeväckande som att kristendomen skulle beskrivas helt utan framställningar av de kristnas gudstjänstdag eller den kristna påsken där Jesu död och uppståndelse utgör innehållet. Likaså, om det inte skulle stå något om fredagsbönen eller ramadan i kapitlet om Islam i en lärobok i religionskunskap vore det minst lika besynnerligt.

Genom en sådan jämförelse tydliggörs vad framställningar av högtider har för betydelse för bilden av en religion. Det blir också tydligt att religionernas olika kännetecken och respektive särart uppenbarar sig om man studerar de olika religiösa handlingar de innehåller. Återigen blir det tydligt

¹²⁹ Selander, ”Didaktik”, 212.

¹³⁰ Grenholm, *Religion*, 13.

att om man ska kunna förstå en religion, och vad som definierar en religion, måste man se till den beteendekomponent som religionen innehåller. Det gäller vilken religion man än diskuterar.

6.3 Slutsatser

I min undersökning har fokus riktats mot de judiska högtiderna, det vill säga några konkreta handlingar som följer med den världsåskådning som judendomens läror omfattar.

Jag tror i enlighet med Grenholm att man för att förstå en religion måste studera den utifrån de tre perspektiven: Religionen som *en världsåskådning* som dels förklarar människans beskaffenheter, ursprung och mening. Religionen som *ett sätt att leva* i form av konkreta handlingar som både blir ett uttryck för den bestämda världsåskådningen och som även placerar in den religiösa människan i ett sammanhang, samt religionen som en *social grupp*.

Med den synen på religioner kan man utifrån styrdokumentens direktiv argumentera för att religiösa handlingar i form av högtider måste bli synliggjorda i undervisningen i Religionskunskap 1. Jag hävdar att det knappast kan sägas vara en allsidig bild som ges av judendomen i läroböcker där framställningarna inte rymmer omnämningar och förklaringar av de stora judiska högtiderna. Att inte integrera flera perspektiv på en religion kan istället uppfattas som stridande mot den allsidighet som skolans värdegrund talar om.

Och det är med detta konstaterande uppenbart att om en lärobok i religionskunskap inte behandlar en av religionernas högtider måste denna del av religionen behandlas på annat håll för att undervisningen ska ske i enlighet med läro- och ämnesplanen.

Således ligger det i lärarens gärning att i sin profession bedöma om den lärobok som används för undervisningen verkligen fyller den funktion den ämnar göra. I de fall läroboken visar luckor måste läraren se till att de täcks.

För mig har denna undersökning varit berikande. Jag har fått djupare förståelse för hur läroböcker komprimerar religionsutövning i kortare avsnitt och att läroboksförfattaren är den som avgör vad som är väsentlig kunskap eller inte. De beslut som läroboksförfattaren tar manifesterar sig i lärobokens struktur och innehåll, vilket bör granskas innan man använder läroboken i sin undervisning.

7. Sammanfattning

Syftet med undersökningen ”Judiska högtider i tre läroböcker” har varit att genom en komparativ innehållsanalys studera och analysera urval och framställningar av judendomens högtider i tre läroböcker avsedda för Religionskunskap 1 på gymnasiet. Läroböckerna som undersöks är *Religion och livet* (2007) av Börge Ring, *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) av Lars-Göran Alm och *Religion 1 för gymnasiet* (2012) av Lennart Göth, Katarina Lycken Rüter & Veronica Wirström.

Utgångspunkten för undersökningen är att en religion inte uttömmande kan beskrivas som en särskild slags livsåskådning utan att alla religioner också innefattar vissa handlingar.

I undersökningen som här presenteras studeras framställningar av religiösa handlingar i form av högtider inom judendomen med hjälp av frågeställningarna: Hur framställs judiska högtider i tre utvalda läroböcker för Religionskunskap 1 i gymnasieskolan? Vad gör framställningarna av judiska högtider till viktiga redskap för förståelse av judendomen och hur påverkar detta undervisningen i Religionskunskap 1?

Med hjälp av kvantitativ metod presenteras först innehållet av högtidsframställningar i respektive läroboks judendomskapitel.

Därefter studeras innehållet främst i ljuset av de religionsfenomenologiska perspektiv som Émile Durkheim, Carl-Henrik Grenholm, Karl-Johan Illman har framfört. De två sistnämndas åsikter om hur religioner bör förstås är de dominerande i analyserna och jämförelserna av läroböckerna.

Lärobokstexterna analyseras också utifrån den läroplan och ämnesplan som gäller för kursen Religionskunskap 1 i gymnasieskolan. När den komparativa delen av analysen är genomförd studeras resultaten utifrån ett didaktiskt perspektiv där den didaktiska triangeln används för att illustrera undervisningssituationen.

Resultatet av undersökningen är att läroboksförfattarna har valt olika strategier för att presentera judendomen. I läroboken *Religion och livet* (2007) förklaras de högtider som utgör stommen i den judiska festkalendern, med undantag för sabbaten som omnämns men inte förklaras vidare. I läroboken *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) presenteras enbart sabbaten. Alla andra stora högtider inom judendomen har helt utelämnats. I läroboken *Religion 1 för gymnasiet* (2012) beskrivs samtliga högtider som jag undersöker och dessutom fyra ytterligare högtider.

Slutsatsen av undersökningen blir att man som lärare alltid måste granska läroböcker kritiskt innan man använder dem i undervisningen. När väl en lärobok används i undervisningen måste läraren vara medveten om dess förtjänster och brister, för att kunna täcka upp med kuskapsstoff från annat håll i de lägen läroboken är bristfällig.

8. Bibliografi

Alm, Lars-Göran. *Religionskunskap för gymnasiet*. Kurs A., 3:e upplagan, Stockholm: Natur & Kultur, 2009.

Andersson, Daniel & Peste, Jonathan. *Judisk mosaik. Introduktion till judisk religion, kultur och tradition*. Lund: Studentlitteratur, 2008.

Bibel 2000, 2 Mos 20:8-10.

Bloch, Abraham, P. *The Biblical and Historical Background of The Jewish Holy Days*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1978.

Boglund, Anders, Eliäson, Sven & Månson, Per. *Kapital, rationalitet och sammanhållning*, 3:e omarbetade upplagan, Stockholm: Prisma, 1993.

Brömssen von, Kerstin & Carlson, Marie. "Introduktion". I *Kritisk läsning av pedagogiska texter*, Kerstin von Brömssen & Marie Carlson (red.), Lund: Studentlitteratur, 2011.

Goldberg, Harvey E. "Judaism as a Religious System". I *Jewish History, Religion and Culture. The Cambridge Guide to.*, Judith R. Baskin & Kenneth Seeskin (red.), 288-310. New York: Cambridge University Press, 2010.

Greenberg, Irving. *The Jewish Way. Living the Holidays*. New York: Touchstone, 1988.

Grenholm, Carl-Henric. *Att förstå religion*. Lund: Studentlitteratur, 2006.

Groth, Bente. *Judendomen. Kultur, historia, tradition*. Stockholm: Natur & Kultur, 2002.

Göth, Lennart, Katarina Lycken Rüter & Wirström, Veronica. *Religion 1 för gymnasiet*. Stockholm: Natur & Kultur, 2012.

Hellspong, Lennart. *Metoder för brukstextsanalys*. Lund: Studentlitteratur, 2012.

Illman, Karl-Johan. *Judendomen i ljuset av dess högtider*. Religionsvetenskapliga skrifter, nr 24. Åbo: Åbo Akademi, 1992.

Jansson, Eva-Maria. "Judendom". I *Religionshistoria. Ritualer. Mytologi. Ikonografi.*, Karina K. Madsen (red.), 217-248. Nora: Nya Doxa, 1996. Originallets titel: *Gyldendals Religionshistorie.*, Tim Jenssen, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), Copenhagen: Gyldendalske Boghandel Nordisk Förlag, 1994.

Krokmark, Tomas. *Fenomenografisk didaktik*. Diss. Göteborgs universitet. Göteborg: Göteborgs universitet, 1987.

Norlund, Anita. "Om kritisk läsning på gymnasiet". I *Kritisk läsning av pedagogiska texter*, Kerstin von Brömssen & Marie Carlson (red.), Lund: Studentlitteratur, 2011.

Ring, Börge. *Religion och livet A*. Stockholm: Liber, 2007.

Selander, Staffan. "Didaktik. Undervisning och lärande". I *Lärande, skola, bildning. Grundbok för lärare.*, Ulf P. Lundgren, Roger Säljö & Carolin Liberg (red.), Stockholm: Natur & Kultur, 2010.

Sundqvist, Olof. "Fenomenologiska perspektiv på religion". 4:1. I *Religion & Livsfrågor.*, Olof Franck (red.), Göteborg: Lärare i Religionskunskap, 2011., <http://www.flr.se> (Hämtad 2013-04-02).

Westerberg, A. Malin. "Analys av judendomen i tre läroböcker". Y-uppsats, Malmö högskola, 2012. <http://dspace.mah.se/handle/2043/13635> (Hämtad 2013-05-21).

Styrdokument

Kursplan för Religionskunskap A, Kurskod: RE1201, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-21).

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, <http://www.skolverket.se> (Hämtad 2013-05-22).

Ämnesplan för Religionskunskap 1, Kurskod: RELREL01, www.skolverket.se (Hämtad 2013-05-21).

Elektroniska källor

Liber Förlag AB, Kursläromedel, <http://www.liber.se/Gymnasium/Hogskoleforberedande-amnen/Religionskunskap/Religionskunskap-1/Kurslaromedel/Religion-och-livet/> (Hämtad 2013-05-13).

Härenstam, Kjell. *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285.

Stockholm: Skolverket, 2006. <http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation> (Hämtad 2013-06-10).

Nationalencyklopedin, 2013, <http://www.ne.se/lang/fenomenologi> (Hämtad 2013-04-19).

Skolinspektionen, Litteraturöversikt, <http://www.skolinspektionen.se/Documents/Kvalitetsgranskning/rela/litteraturoversikt-relgy.pdf> (Hämtad 2013-04-29).

Appendix 1: Kartan över de judiska högtiderna som presenteras i *Religion och livet*

Här följer en redovisning av de judiska högtider som finns med i kartan Judiska högtider som presenteras på s 66 i läroboken *Religion 1 för gymnasiet*.

I den vänstra spalten finner man presentationer av följande högtider (listat från uppifrån och ned):

Sabbat - Firas varje vecka från solnedgången på fredagkvällen till solnedgången på lördagkvällen. En vilodag till minne av att Gud har skapat jorden och människan.

Rosh ha-shana - Nyåret, firas i september. Nu börjar tio bottdagar då man tänker över de fel och misstag som man begått under det gångna året.

Jom kippur - Försoningsdagen, avslutar de tio bottdagarna efter rosh ha-shana. Man ber Gud och människor om förlåtelse för det man gjort fel under det gångna året. Sedan kan man gå in i det nya året.

Sukkot - Lövhuddofesten, firas på hösten. Man minns hur Gud tog hand om folket under den långa ökenvandringen efter befrielsen ur Egypten.

Simchat Tora - Infaller dagen efter sukkot. Man firar att Gud har gett det judiska folket Torahn. I synagogan börjar torahläsningen om från början.

Chanukka - Tempelinvigningsfesten, firas i december. Man minns att templet återinvigdes år 164 f.v.t. efter att ha varit i händerna på en fientlig armé.

I den vänstra spalten finner man presentationer av följande högtider (listat uppifrån och ned):

Purim - Firas i mars. Man minns hur drottning Ester lyckades rädda judarna i det persiska riket från utrotning.

Pesach - Firas på våren. Man minns judarnas befrielse och uttåget ur Egypten.

Jom ha Shoah - Förintelsedagen, infaller tolv dagar efter pesach. Man minns alla offer för nazismens utrotningspolitik. Shoah är det judiska ordet för Förintelsen.

Jom haatsmaut - Självständighetsdagen. Firas till minne av den 14 maj 1948 då den moderna staten Israel förklarade sig självständig.

Shavuot - Veckofesten, firas sju veckor efter pesach. Det är en skördefest, men man minns också att Mose tog emot de tio budorden från Gud på Sinaiberget.

Tisha beav - En fastedag, infaller under sommaren. Man minns att templet i Jerusalem förstördes två gånger, och att det judiska folket utsatts för mycket annat lidande.¹³¹

¹³¹ Göth, Lycken Rüter & Wirström, *Religion*, 66.

Appendix 2: Procentuella beräkningar framställningar av judiska högtider i respektive lärobok som undersöks

I tabellen som redovisas nedan ställs läroböckerna upp för att det tydligt ska framgå hur urvalet av framställningar av judiska högtider ser ut omfångsmässigt i respektive lärobok. Här framgår det först hur många sidor i respektive lärobok som innehåller framställningar av världsreligionerna. Det framgår också hur många av dessa sidor som tillägnats respektive judendomskapitel. Därefter redovisas det vad judendomskapitlets omfång innebär uträknat i procent, som del av det totala antalet sidor av det sammantagna antalet som berör världsreligionerna i varje lärobok. Sedan följer en redovisning av hur många sidor som ägnas åt framställningar av de judiska högtiderna i judendomskapitlen i respektive lärobok. Tillsist följer redovisningen av vad detta innebär i procent av samtliga framställningar av judendomen i de tre olika läroböckerna.

Judendomen och judiska högtider	Religion och livet	Religionskunskap för gymnasiet	Religion 1 för gymnasiet
Totalt antal sidor som framställer världsreligionerna	134 sidor	83 sidor	139
Totalt antal sidor som framställer judendomen	17 sidor	11 sidor	22 sidor
Judendomens utrymme bland världsreligionerna i procent	13 %	13 %	15 %
Totalt antal sidor som framställer högtider i kapitlet	1 sida	1/4 sida	3 sidor
Kapitlets högtidsframställningar i procent	6 %	2 %	14 %

Källor: *Religion och livet* (2007), *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) och *Religion 1 för gymnasiet* (2012).

Appendix 3: Förekomsten av framställningar av judiska högtider

För att tydligt visa vilken högtid som beskrivs i respektive lärobok har jag valt att presentera förekomsten av respektive högtid jag undersöker i tabellform här nedan. Enligt tabellen omnämns och framställs de tre stora vallfartshögtiderna inom judendomen i både *Religion och livet* (2007) och i *Religion 1 för gymnasiet* (2012). Båda dessa läroböcker innehåller också framställningar av nyårsdagen och försoningsdagen. Man finner däremot inte någon framställning av dessa två högtider i *Religionskunskap för gymnasiet* (2009). Vad gäller de två utombibliska högtider jag undersöker framställs i *Religion och livet* enbart tempelinvigningsfesten. Framställningar av Purim förekommer inte här. I *Religion 1 för gymnasiet* finns däremot båda två framställda. Varken vallfartshögtiderna eller de utombibliska högtiderna omnämns i *Religionskunskap för gymnasiet*. Sabbatsdagen omnämns i *Religion och livet* men vad den har för innebörd och vilka traditioner den innehåller förklaras ej, därför omsluts krysset i rutan av en parentes. I både *Religionskunskap för gymnasiet* och i *Religion 1 för gymnasiet* framställs sabbaten mer utförligt.

	Religion och livet	Religionskunskap för gymnasiet	Religion 1 för gymnasiet
Påskan (Pæsach)	X		X
Veckofesten (Shavu'ot)	X		X
Nyårsdagen (Rosh Ha-Shana)	X		X
Försoningsdagen (Jom Kippur)	X		X
Lövhyddohögtiden (Sukkot)	X		X
Purim			X
Tempelinvigningsfesten (Chanukka)	X		X
Sabbaten (Shabbat)	(X)	X	X
Övriga kommentarer	Sabbaten omnämns, men förklaras inte mer utförligt än det att det är ett budord.		Dessa högtider omnämns också: Simchat Tora, Jom Ha-Sho'a, Jom Ha-'Atsma'ut och Tisha beav.

Källor: *Religion och livet* (2007), *Religionskunskap för gymnasiet* (2009) och *Religion 1 för gymnasiet* (2012).